

Kulturna baština Pule i Brijuna

Crobu, Simona

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:718222>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-11**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“

Kultura I turizam

Simona CROBU

KULTURNA BAŠTINA PULE I BRIJUNA

ZAVRŠNI RAD

PULA, 2024.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“

Kultura I turizam

Simona CROBU

KULTURNA BAŠTINA PULE I BRIJUNA

ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 0303073200

Status: redoviti student

Kolegij: Kulturna povijest Hrvatske

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Simona Crobu, kandidat za prvostupnicu studijskog smjera Kulture i Turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, rujan 2024.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Simona Crobu dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Kulturna baština Pule i Brijuna koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, rujan 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KULTURNA BAŠTINA.....	1
2.1. Vrste kulturne baštine	1
2.2. Definicije u konvencijama UNESCO-a.....	5
2.3. Turistička valorizacija kulturne baštine Republike Hrvatske.....	6
3. KULTURNA BAŠTINA PULE.....	14
3.1. Povijest kulturne baštine Pule.....	14
3.2. Kulturna dobra Pule.....	16
3.3. Valorizacija austrougarske kulturne baštine Pule.....	21
4. KULTURNA BAŠTINA BRIJUNA.....	27
4.1. Povijest kulturne baštine Brijuna.....	28
4.2. Kulturna dobra Brijuna.....	31
4.3. Očuvanje i zaštita Nacionalnog parka Brijuni.....	36
5. VALORIZACIJA KULTURNE BAŠTINE PULE I BRIJUNA	39
5.1. Modeli valorizacije kulturne baštine Pule i Brijuna	39
5.2. Uvrštenje na UNESCO-ovu listu.....	41
5.3. Dobivanje Oznake europske baštine.....	45
5.4. Kulturne rute vijeća Europe.....	47
5.5. Potvrđivanje sastavljene hipoteze.....	49
6. ZAKLJUČAK.....	51
SAŽETAK.....	58
POPIS LITERATURE	52
POPIS SLIKA	56

1. UVOD

Svako područje na svijetu obilježeno je vlastitom poviješću. Povijest je pritom nezaobilazna i povezana s nastankom ljudske civilizacije, pa čak i s vremenima prije njezine pojave. Međutim, sva povijesna razdoblja i njihova obilježja učinila su svijet upravo onakvim kakav je danas. Bogatstvo povijesti utjecalo je na stvaranje vrijednog kulturnog nasljeđa svjetske civilizacije. Izuzetak od toga nisu ni područja Pule i Brijuna, čija povijest i kulturna baština svjedoče o prirodnim i ljudskim aktivnostima koje su započele u prapovijesti, a nastavljaju se i danas, na istim temeljima.

Predmet istraživanja ovog rada bogatstvo je kulturne baštine i povijest njezina nastanka na području Pule i Brijuna, kao i modeli i načini njezine valorizacije u kontekstu kulturnog turizma.

Cilj rada analiza je kulturne baštine Pule i Brijuna sa stajališta turističke valorizacije, prikaz njezina razvoja kroz povijest i ekonomsko korištenje u budućnosti.

Hipoteze rada su slijedeće:

H1: Identitet i imidž prostora osnova su ekonomske valorizacije kulturne baštine prostora grada Pule i Nacionalnog parka Brijuni.

H2: Valorizacija kulturne baštine Pule i Brijuna može se ostvariti kroz UNESCO-ovu zaštitu te Oznaku europske baštine.

Rad je izrađen korištenjem nekoliko znanstvenih metoda istraživanja, od kojih se u prvom redu ističe metoda analize, uz pomoć koje je prikupljena raspoloživa relevantna literatura objavljena na znanstvenim portalima i dostupna u knjižnicama. Potom, korištene su i sljedeće metode: sinteza, kompilacija, klasifikacija, indukcija i dedukcija.

Rad je sastavljen od nekoliko poglavlja. Prvo poglavlje čini uvod u kojem su istaknuti predmet i cilj istraživanja, metodologija izrade i struktura rada. Drugi dio rada prikazuje opći pojam kulturne baštine, odnosno klasifikaciju kulturne baštine, definiciju, sukladno usvojenim konvencijama UNESCO-a te turističku valorizaciju kulturne baštine na području Republike Hrvatske. Treći dio rada odnosi se na kulturnu baštinu Pule, odnosno

na njezinu povijest, identifikaciju kulturnih dobara te valorizaciju kulturne baštine koja potječe iz doba Austro-Ugarske Monarhije. Četrto se poglavlje bavi kulturnom baštinom Brijuna te prikazuje povijest, kulturna dobra te obvezu i mogućnosti zaštite i očuvanja nacionalnog parka. Peto poglavlje bavi se valorizacijom kulturne baštine spomenutog područja te u tom kontekstu prikazuje modele valorizacije, kulturnu baštinu Republike Hrvatske koja se nalazi na UNESCO-ovom popisu te stimulaciju ekonomske konkurentnosti. Šesto poglavlje zaključak je rada, u kojem su sintetizirane sve najvažnije teze proizišle iz rada.

2. KULTURNA BAŠTINA

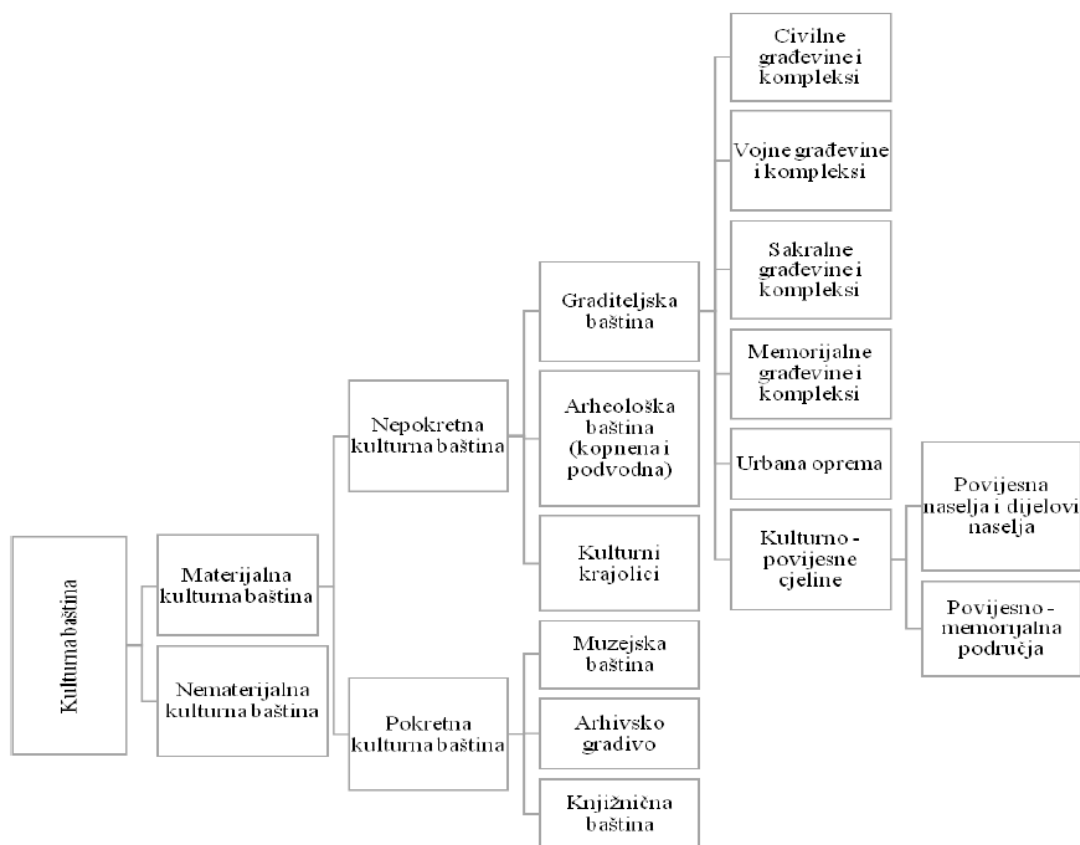
Kako bi se na najbolje načine mogla razumjeti sadašnjost, ali i utjecati na kreiranje kvalitetne, dugoročne i održive budućnosti, od ključne je važnosti da se razumije prošlost. Unutar tog procesa vrlo je važna uloga baštine. Pritom autor Jukić (2015)¹ ističe kako baština predstavlja sveukupnost kulturnih dobara iz prošlosti koja su sačuvana i njegovana. Osnovna je karakteristika kulturne baštine očuvanje i njegovanje svih elemenata koji su ljudima dani u nasljeđe, a pritom se misli na kulturu, tradiciju i postojanje zavičajne mudrosti.

2.1. Vrste kulturne baštine

Kada se na bilo koji način upotrebljavaju termini baština, očevina, djedovina ili slični, tada se uglavnom misli na cjelokupno kulturno nasljeđe u nekom području i na sveukupne oblike kulturnih dobara kojima upravo to područje obiluje. U osnovne sastavnice kulturne baštine moguće je ubrojiti pojedinačnu nepokretnu, pokretnu i nematerijalnu kulturnu baštinu. Pojam baštine uglavnom podrazumijeva kulturnu materijalnu i nematerijalnu baštinu pojedinih područja, a pritom se u obzir uzima i njihovo uže i šire okruženje. Isto tako, u konceptu baštine moguće je pronaći i baštinu pojedinih obitelji, primjerice stare obiteljske fotografije, nakit, narodne nošnje, instrumente, etnografske i ostale predmete. Također, vrlo je važno istaknuti kako baština, osim spomenutih sastavnica, podrazumijeva i postojanje prirodne baštine, koja se sukladno Konvenciji o svjetskoj kulturnoj i povijesnoj baštini, koja je usvojena 1972. godine, identificira kao prirodno bogatstvo u nekom području, a koje se odnosi na svaku biološku, geološku i fizičko-

¹ Jukić, T. 2015. Upoznavanje baštine kroz akcijsko istraživanje u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, str. 425

geografsku formaciju unutar prostora, a koja se može tretirati kao izuzetna svjetska vrijednost s područja znanosti, zaštite i očuvanja prirode te prirodnih ljepota.²

Slika 1. Klasifikacija kulturne baštine (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Dostupno na: <https://gov.hr/en/stranice-6/4> (07.05.2024.)

Materijalna ili nepokretna kulturna baština sastoji se od kompleksa, građevina i kulturno-povijesnih cjelina te krajolika. Materijalno dobro odnosi se na postojanje kako pojedinačnih, tako i skupina građevina. U 1999. godini došlo je do usvajanja Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Ovaj zakon sadrži 127 članaka, u kojima se definiraju

² V. Kostović – Vranješ, 2015. Baština – polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu str. 445

uspostava zaštite nad kulturnim dobrima, prava vlasnika kulturnih dobara zajedno s mjerama zaštite procedure i procesi očuvanja istih. Potom, identificira se i ovlast koju ima uprava i inspeksijska služba u pogledu rada, financiranja i drugih pitanja koja se povezuju s očuvanjem i zaštitom kulturnih dobara.³

Nematerijalna kulturna baština podrazumijeva postojanje oralnih tradicija i izričaja, kao što su, primjerice, jezik, izvedbena umjetnost, socijalna praksa, rituali i svečanosti, znanje i praksa koji se povezuju s prirodnim i spoznajama o univerzumu, tradicionalni zanati. Također, kod nematerijalne kulturne baštine vrlo je važno spomenuti i kriterije prenošenja znanja, koje se u tom slučaju odvija između različitih generacija i koje se konstantno i iznova stvara u određenim zajednicama i grupama ljudi. To se znanje smatra osnovom u procesima stvaranja osjećaja identiteta i kontinuiteta te se smatra osnovnim u kulturnoj različitosti i ljudskoj kreativnosti.⁴

Članak 7. spomenutog Zakona identificira nepokretna kulturna dobra kao:

- gradove, sela, naselja ili neke od njihovih dijelova
- građevine ili njihove dijelove i građevine s okolišem
- elemente u povijesnim opremama naselja
- područja, mjesta, spomenike i obilježja koja su povezana s povijesnim događajima ili osobama
- krajolike ili njihove dijelove koji se sastoje od povijesno karakterističnih struktura, a koje predstavljaju ljudsku nazočnost unutar prostora
- područja i mjesta s etnološkim i toponimskim sadržajem
- arheološka nalazišta i arheološke zone, kao i podvodna nalazišta i podvodne zone

³ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Kulturna baština, Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (07.05.2024.)

⁴ Vlada Republike Hrvatske 2003. Strategija razvoja kulturnog turizma; Od turizma i kulture do kulturnog turizma, Institut za turizam, Zagreb. str. 8

- tehničke objekte s uređajima te ostale slične objekte.⁵

Nadalje, članak 8. istog Zakona pokretna kulturna dobra identificira kao:

- zbirke predmeta unutar muzeja, galerija, knjižnica i drugih ustanova, ali i unutar drugih pravnih osoba te državnih i upravnih tijela, ali i kod fizičkih osoba
- crkvene inventare i predmete
- svaki oblik arhivske građe, zapisa, dokumenata, pisama i rukopisa
- filmove
- arheološke nalaze
- antologijska djela likovne i primijenjene umjetnosti i dizajna
- etnografske predmete
- stare i vrlo rijetke knjige, novac, vrijednosne papire, poštanske marke i druge oblike tiskovina
- dokumentaciju koja se tiče kulturnih dobara
- kazališne rekvizite, skice, kostime i slično
- uporabne predmete, kao što su namještaj, odjeća, oružja, ali i prijevozna sredstva, uređaje, predmete koji su važni u svjedočanstvu o razvoju znanosti i tehnologije.⁶

⁵ Ministarstvo kulture i medija, op.cit. <https://min-kulture.gov.hr/> (07.05.2024.)

⁶ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, Narodne Novine, 1999, 114/22, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_07_69_1284.html (07.05.2024.)

2.2. Definicije u konvencijama UNESCO-a

Suvremeno poimanje kulturne baštine može se najlakše sažeti kroz UNESCO-ove konvencije: Konvenciju o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine i Konvenciju o zaštiti podvodne kulturne baštine. Kroz usvajanje tih konvencija definira se opći pojam kulturne baštine te se ista klasificira u dvije osnovne kategorije: materijalnu i nematerijalnu. Obje se kategorije smatraju iznimno značajnima kada je u pitanju prisutnost kulturne baštine u dominantnim vrijednosnim sustavima čovječanstva.⁷

Kroz prvi članak u UNESCO-ovoj Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, a koja je usvojena u 1972. godini, kulturnu baštinu moguće je definirati kao spomenike, odnosno djela arhitekture, kiparstva i slikarstva, elemente i strukture iz arheološke prirode, natpise, pećinske crteže te njihove kombinacije za koje se vjeruje kako su od izvanrednih i univerzalnih vrijednosti kada se radi o povijesnoj perspektivi, ili aspektu umjetnosti i znanosti, grupama građevina, odnosno zasebnim ili spojenim građevinama koje zahvaljujući vlastitoj arhitekturi, homogenosti ili mjestu unutar krajolika predstavljaju iznimnu vrijednost u povijesnom, umjetničkom ili znanstvenom smislu te su uglavnom nastali ljudskim djelovanjem ili kombinacijom rada čovjeka i prirode. Prema tome, materijalna kulturna baština se može ograničiti na kategorije spomenika, građevina i predjela.⁸

Kroz Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine istu je moguće definirati kao praksu, reprezentaciju, ekspresiju, znanje, vještine, ali i njima pripadajuće instrumente, objekte, artefakte ili kulturne prostore, a koji se unutar zajednica ili grupa, u nekim slučajevima i kod pojedinaca identificiraju kao dijelovi kulturne baštine.⁹

⁷ UNESCO 2024. Conventions, Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/standard-setting/conventions> (07.05.2024.)

⁸ Ballester, J. M. 2002. European cultural heritage – Intergovernmental co-operation: collected texts, Council of Europe Publishing, Strasbourg, str. 23.

⁹ UNESCO 2003. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/convention> (07.05.2024.)

Sve konvencije i definicije koje uključuju pojam kulturne baštine dio su rada značajnog broja stručnjaka iz mnogih područja. Nastajale su tijekom godina, a njihovu važnost odražava činjenica da ih većina zemalja prihvaća kao službene dokumente, te kao takvi pripadaju zakonodavnim okvirima kojima se reguliraju odnosi unutar zajednica. Iako nisu jedine, definicije koje proizlaze iz konvencija usvojenih od strane UNESCO-a smatraju se najraširenijima te su od najvećeg utjecaja na odnos čovječanstva prema kulturnoj baštini. Te konvencije sadržajno određuju osnovni pojam baštine i odnos prema njoj, kao i razloge zbog kojih baština predstavlja vrijednost čovječanstvu.¹⁰

2.3. Turistička valorizacija kulturne baštine Republike Hrvatske

Ako se istražuju vrlo složeni segmenti korištenja, odnosno procesa valorizacije dijelova kulturne baštine, moguće je doći do spoznaja o cijelom nizu vidljivih i vrlo značajnih oblika gospodarske valorizacije kulturne baštine, ali i do nekih koji su jedva zamjetni, a pojavljuju se kroz lokalnu, regionalnu i nacionalnu razinu.¹¹

Razvoj različitih oblika turizma, a posebno kulturnog, ukazuje da su postojanje kulture i baštine preduvjeti za stvaranje poželjnih destinacija. Upravo se iz tog razloga selektivni oblici turizma pospješuju kroz programe razvoja kulturnog turizma. Provođenje uspješnih projekata utječe na stvaranje većeg priljeva turista posebnih interesa, produženje turističke sezone, proširuje razinu potražnje za manje poznatim turističkim lokacijama te na takav način utječe na porast regionalne ekonomije i stimulaciju potrošnje, prvenstveno zbog toga što je turistima moguće ponuditi vrlo širok spektar aktivnosti kojima se mogu baviti za vrijeme svog boravka unutar destinacije. To rezultira sveukupnim poboljšanjem stanja gospodarstva i povećanjem razine prihoda. Kroz razvoj kulturnog turizma

¹⁰ Cetinski, V., Šugar, V., Perić, M. 2012. Menadžment institucija i destinacija kulture, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija str. 5

¹¹ Ministarstvo turizma i sporta Republike Hrvatske, 2024. Dostupno na: <https://mint.gov.hr/istaknute teme-turizam/strategija-razvoja-odrzivog-turizma-do-2030-godine/11411> (07.05.2024.)

promoviraju se manje poznate destinacije. Šire društvene zajednice ostvaruju značajnu korist od razvoja kulturnih resursa i obogaćivanja lokalnih kultura, odnosno od stvaranja ekonomske dobiti kroz stimulaciju posjetitelja na potrošnju i duži ostanak. Kroz sve navedeno može se istaknuti kako se kultura ne smatra isključivo potvrdom identiteta nekog prostora, nego predstavlja vrlo važan i snažan poticaj ukupnom društvenom i gospodarskom razvoju u cijeloj zemlji, ali i u pogledu pojedinačne destinacije.¹²

Kroz analizu turističke i gospodarske valorizacije kulturne baštine potrebno je identificirati temeljne naznake koje osiguravaju njezino provođenje:

- razvoj promocije cjelokupnog turističkog sektora te povećanje njegove učinkovitosti kad je u pitanju svjetsko tržište i to korištenjem vrijednosti koje proizlaze iz kulturne baštine;
- povećanje razine učinkovitosti lokalnih i regionalnih turističkih ponuda u kojima se nalaze i dijelovi kulturne baštine;
- identifikacija izravnih koristi za subjekte turističke ponude s aspekta turističkog i cjelokupnog gospodarstva, a uz pomoć mogućnosti povećanja učinkovitosti promocije i plasmana, kao i povećanje cijena turističkih proizvoda, mogućnosti produženja turističke sezone, a sve to kroz poticanje temeljnih vrijednosti i sadržaja kulturnih ponudarazine izravnih prihoda koji se ostvaruju prodajom ulaznica u institucijama muzeja, galerija i drugih povijesnih atrakcija unutar kojih se organiziraju posjeti, a sve uz identifikaciju i drugih turističkih prihoda koji se realiziraju unutar istih objekata kroz ostale oblike turističke potrošnje;
- povećanje dijela prihoda koji se ostvaruju kroz korištenje prostora kulturne baštine prilikom organizacije različitih priredbi i manifestacija za vrijeme trajanja turističke sezone;

¹² Gredičak, T. 2011. Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – Turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja. Međunarodni znanstveno-stručni skup „Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova“, str. 13.

- ostvarenje prihoda s aspekta etnoloških, etnografskih (folklornih) i drugih oblika tradicijskog nasljeđa, kao i od suvremenih kulturno-zabavnih produkcija koje su inspirirane tradicijskim stvaralaštvom;
- utjecanje na povećanje razina sezonskih i stalnih stopa zaposlenosti koje se povezuju s različitim oblicima korištenja dijelova kulturne baštine, u turističke svrhe;
- ostvarenje prihoda od turističke pristojbe ili članarine, kao jedna od mogućnosti naplate rente tijekom korištenja teže naplativih udjela prirodnih i antropogenih elemenata ponude;
- ostvarenje prihoda od drugih oblika komunalne takse i naknade, koja uključuje korištenje spomeničkih prostora u turističke svrhe i drugih pratećih uslužnih djelatnosti;
- stvaranje prihoda po osnovama vodičkih službi, izrade i prodaje suvenira, tiskanja različitih kulturno-povijesnih publikacija i slično.¹³

Trendovi u kulturnom turizmu na području gotovo svih europskih zemalja, pa tako i na području Republike Hrvatske, uključuju povećanje potražnje za tim oblicima turizma, a sukladno tomu povećavaju se i ponuda, konkurencija, potrošnja popularnih kultura kao i prelasci s tržišnih niša na masovna tržišta.¹⁴ Osnovne strategije kojima se ističu mogućnosti korištenja izvora kulturne baštine uključuju sljedeće oblike valorizacije kulturne baštine:

- promotivni,
- turistički i
- znanstveni.

¹³ Gredičak, T. 2009. Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske. Ekonomski pregled, 60(3-4):196-218. str 211 <https://hrcak.srce.hr/file/57893> (07.05.2024.)

¹⁴ Karamehmedović, P. D. 2017. Uloga europske inicijative INTERREG III. u valorizaciji kulturne baštine u Republici Hrvatskoj FDZMB: Putokazi, 5(1): 125-142.str. 129, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3225400 (07.05.2024.)

Ovaj strateški oblik smatra se krajnjim dosegom u korištenju materijalnih i nematerijalnih izvora, uz pomoć kojih se stvara kulturna baština. Tako zamišljene strategije čine i svojevrsni sustav unutar kojega postoje jasno izraženi koncepti osmišljavanja privlačenja posjetitelja, kako bi oni, zbog kulturne baštine, donijeli odluku o posjećivanju određene lokacije. Prema tome, može se istaknuti kako korištenje kulturne baštine započinje poticanjem zanimanja i promoviranjem te stimulacijom onih oblika promocije koji se pokažu kao najdjelotvorniji u procesu nastojanja da se stvori određena razina zadovoljstva kod turista tijekom posjeta destinacijama. Ti oblici zadovoljstva konkretno se odražavaju na zamišljanje privlačnih slika prije, i posebno nakon posjeta određenim destinacijama. Određene razine zadovoljstva moguće je u konkretnim oblicima manifestirati kroz interpretacije viđenih i doživljenih iskustava, a koja se nakon određenih razdoblja provedenih u turističkim destinacijama odražavaju i na konkretna ponašanja turista u prostorima u kojima žive i rade.¹⁵

Valorizacija kulturne baštine podrazumijeva i sve oblike promocije koji se povezuju s kulturnom baštinom. Promocija tako uključuje publikacije, izložbe, vizualne medije i virtualne informatičke mreže. Promocijska korištenja u turističke svrhe uglavnom se odvijaju u zemljama koje se smatraju potencijalnim destinacijama i u zemljama u kojima se stvaraju potencijalna emitivna područja. Na području Republike Hrvatske tako bi se trebali razvijati prepoznatljivi i jedinstveni sustavi informiranja o područjima i elementima kulturne baštine. Ovo podrazumijeva dijeljenje važnih informacija na svim dostupnim mjestima, a koja mogu utjecati na donošenje konačne odluke o posjetu nekoj lokaciji. Znanstveni oblici korištenja kulturne baštine uključuju odgovarajuće razine istraživanja i praćenja rezultata, ali i bavljenje stimuliranjem odgovarajućih vizualnih i drugih izvora kulturne baštine. Na takav način moguće je rezultate znanstvenih dosega u prikupljanju informacija i znanja o pojedinim lokalitetima transformirati u one oblike koje razumije svaki posjetitelj, neovisno o vlastitim karakteristikama.¹⁶

S namjerom da se praksa kulturnog turizma nastavi razvijati u sustavnijem obliku, Hrvatska turistička zajednica poduzima sve više promocijskih radnji koje se povezuju s

¹⁵ Gredičak, op.cit. <https://hrcak.srce.hr/file/57893> str. 199

¹⁶ Karamehmedović, op. cit. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3225400 (07.05.2024.)

hrvatskom kulturom. U tom kontekstu, promoviranje hrvatske kulture, odnosno elemenata kulturne baštine pozitivno utječe i na hrvatski kulturni identitet, te se može promatrati kroz dvostruku dugoročnu važnost. Prvi aspekt podrazumijeva činjenicu da se na takav način utječe na razvoj određenog oblika patriotizma, odnosno samosvijesti lokalnih stanovnika, dok se drugi manifestira kao trajan pozitivan utjecaj na divljenje i poštovanje prema postignućima ljudi koji su živjeli i djelovali na području Republike Hrvatske u nekim prošlim razdobljima. To okruženje omogućuje ostvarenje rezultata koji su snažniji i dugotrajniji. S namjerom da se pozitivni procesi konstantno odvijaju, osnovani su i uredi Hrvatske turističke zajednice izvan matične zemlje čija je osnovna svrha intenzivna promocija hrvatske kulturne baštine odnosno kulture i poticanje turoperatora da u vlastite aranžmane uključe i posjet hrvatskim kulturnim znamenitostima, muzejima, galerijama i ostalim povijesnim lokalitetima koji su zabilježeni na cjelokupnom području zemlje.¹⁷

Strategija razvoja kulturnog turizma, koju je osmislio Institut za turizam iz Zagreba 2003. godine, temelji se na načelima nacionalne i regionalne konzultacije, kao i na partnerstvu između kulture i turizma. Ova suradnja trebala bi doprinijeti razvoju hrvatskih kulturno-turističkih proizvoda u suradnji s ministarstvima i lokalnim zajednicama. Cilj Strategije je učiniti Hrvatsku prepoznatljivom destinacijom s bogatom kulturnom baštinom, te ponuditi prijedloge za projekte unutar programa rada Hrvatske turističke zajednice (HTZ), koja promovira cjelokupnu turističku ponudu zemlje. Partnerstvo između kulture i turizma ključno je za uspješno marketinško pozicioniranje kulturne ponude na domaćem i inozemnom tržištu, kroz turističke aranžmane koji se temelje na kulturnim znamenitostima pojedinih destinacija. Time bi se osiguralo povećanje prihoda za kulturu i turizam, kao i za lokalne zajednice, što bi doprinijelo većem turističkom prometu na razini države. Strateški cilj ove Strategije uključuje ulaganje u kvalitetno prezentiranje i suvremenu interpretaciju kulturno-turističkih proizvoda, čime bi se povećalo zadovoljstvo posjetitelja i poboljšao imidž destinacije. Razvijenija i bogatija kulturno-turistička ponuda privukla bi nove tržišne segmente i potaknula domaću potražnju. Najveći izazov za razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj leži u nerazvijenosti kulturno-

¹⁷ Gredičak, op. cit. Str. 202, <https://hrcak.srce.hr/file/57893> (07.05.2024.)

turističkog proizvoda. Za uspjeh i isticanje na tržištu ključno je imati specifičan turistički proizvod. Stvaranjem prepoznatljivog kulturno-turističkog proizvoda olakšava se pristup međunarodnom tržištu:¹⁸

„Cilj ove Strategije bio je uspostaviti preduvjete za sustavni razvoj hrvatskog kulturnog turizma kao ključnog prioriteta, stvaranjem okruženja i infrastrukture koje učinkovito potiču razvoj kulturno-turističkih inicijativa i njihovu promociju, te putem sustavnog obrazovanja oblikovati Hrvatsku kao destinaciju s kvalitetnim imidžem kulturnog turizma.“¹⁹

Strategija naglašava globalne trendove na turističkim tržištima i ističe važnost resursno-atraktivne osnove, jer je ključno stvoriti kvalitetan turistički proizvod koji značajno utječe na razvoj hrvatskog turizma. Kulturni turizam prepoznat je kao jedan od ključnih čimbenika za daljnji razvoj. Prema Strategiji razvoja turizma RH do 2020. godine, prioritetne aktivnosti za razvoj kulturnog turizma uključuju:

- izradu Akcijskog plana u suradnji s Ministarstvom kulture RH, Ministarstvom turizma RH i sustavom turističkih zajednica;
- ulaganje u prepoznatljivost atraktivnih kulturnih lokaliteta (npr. UNESCO spomenici, arheološka nalazišta, dvorci);
- uspostavu suvremenih centara za posjetitelje uz ključne atrakcije;
- identifikaciju mogućnosti za razvoj novih događanja s potencijalom međunarodne prepoznatljivosti i jačanje imidža destinacija;
- poticanje razvoja kulturnih tematskih cesta i putova (npr. povijesne ceste, putovi UNESCO baštine, vjerski putovi);
- a sve to podrazumijeva jasne razvojne kriterije i sustave upravljanja.²⁰

¹⁸ Demonja, D. Gredičak, T. (2014). Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, str. 116

¹⁹ Demonja, D. Gredičak, T. (2014). Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, str.115

²⁰ Demonja, D. Gredičak, T. (2014). Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja str 118

Unatoč trenutnom odnosu države prema kulturnom turizmu, daljnji razvoj ovog sektora u Hrvatskoj treba sagledavati kao priliku za motiviranje ljudi na putovanja i upoznavanje s lokalnim kulturnim vrijednostima, što omogućuje bolje razumijevanje različitih kultura.²¹

Hrvatska, zahvaljujući svom geografskom položaju, obuhvaća širok spektar različitih kultura iz srednjoeuropskog i mediteranskog kulturnog kruga. Stoga je važno ulagati u kulturni turizam koji može potaknuti interes turista za doživljavanje utjecaja raznih civilizacija na jednom području. S obzirom na dosadašnju slabu prisutnost na kulturno-turističkom tržištu, Hrvatska ima prednost privlačenja novih kulturnih turista, jer se smatra novom, neotkrivenom destinacijom. Hrvatska je postavila čvrste temelje za razvoj kulturnog turizma kroz strateške dokumente koji se bave turizmom, kulturom i kulturnim turizmom, definirajući ministarstva odgovorna za ovu oblast te uspostavljajući Ured za razvoj kulturnog turizma pri Hrvatskoj turističkoj zajednici. Iako je Strategija razvoja kulturnog turizma pružila smjernice za sustavno funkcioniranje sektora tijekom osmogodišnje implementacije, budući kvalitetan razvoj ostaje neizvjestan. Naime, ministarstva zadužena za kulturni turizam ukinula su svoja upravna tijela, a Hrvatska turistička zajednica zatvorila je Ured za kulturni turizam. Također, financiranje programa i projekata za razvoj kulturnog turizma značajno je smanjeno ili potpuno ukinuto. Međutim, prevladavanjem prepoznatih problema i nedostataka, uzimajući u obzir dosadašnje iskustvo s provedbom Strategije te rezultate istraživanja stavova i potrošnje posjetitelja kulturnih atrakcija, hrvatski kulturni turizam može imati perspektivu, posebno na međunarodnim tržištima. Suvremeno okruženje u kojem djeluju turistički i gospodarski subjekti obilježeno je visokim stupnjem nestabilnosti i dinamičnosti promjena, što utječe na vanjske uvjete poslovanja na koje organizacije nemaju kontrolu. Stoga je važno identificirati te uvjete i prilagoditi im se. U tom smislu, strateško marketinško upravljanje kulturnim turizmom predstavlja prikladan pristup koji omogućuje planiranje na temelju analize prošlih događaja, s posebnim naglaskom na procjenu i predviđanje budućih uvjeta. Cijeli marketinški pristup treba biti usmjeren prema kulturno-turističkim vrijednostima koje ističu posebnosti i razlike pojedinih

²¹ Demonja, D. Gredičak, T. (2014). Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, str.121

turističkih destinacija. To zahtijeva kvalificiranu obradu koja će se temeljiti na tržišnim zahtjevima i jedinstvenim vrijednostima koje će se ponuditi globalnoj publici.²²

²²Demonja, D. Gredičak, T. (2014). Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja str. 126.

3. KULTURNA BAŠTINA PULE

Suvremena Pula grad je srednjoeuropskog i primorskog ugođaja, iako se njezin identitet gradi oko nekoliko antičkih spomenika. Ti se spomenici ne smatraju isključivim znakom raspoznavanja Pule, ali su svakako vrlo značajni i uočljivi. Prema tome, može se istaknuti kako povijest Pule govori i jasnije od sadašnjosti, a kroz spomenike je moguće upoznati spomeničku cjelinu grada i njegov prepoznatljiv identitet.²³

3.1. Povijest kulturne baštine Pule

Pula je tijekom svog kontinuiranog, pa čak i tisućljetnog trajanja, smatrana jednim od najstarijih, a sukladno svojim izvanrednim povijesnim elementima, značajnoj povijesnoj ulozi te suvremenom potencijalu, jednim od najznačajnijih gradova na hrvatskoj strani jadranske obale.²⁴ Ime grada potječe iz grčkog jezika i riječi Polai, što označava „grad bjegunaca“.

Zabilježeni tragovi života na pulskom području sežu još u prapovijest, pa se tako ističe činjenica kako su pronađeni i ostaci dinosaura, a pronađeni su i oblici ljudskog oruđa čija je starost procijenjena na oko 800 tisuća godina. Iako se to ne može smatrati vjerodostojnim dokazom, ipak se može naslutiti kako su praljudi nastanjivali područje Pule još od razdoblja starijeg paleolitika.²⁵

Pula je postojala i kao rimska kolonija čije se prvo spominjanje nalazi u djelu „Naturalis Historiae“ rimskog pisca i govornika Plinija. Iz njegova djela da se naslutiti kako je kolonija Pula osnovana za vrijeme Julija Cezara te je istovremeno zvana i cezarijana, a njezini počeci zabilježeni su 45 godina prije Krista. Ta je kolonija osnovana s ciljem

²³ Matijašić, R., Buršić – Matijašić, K. 1996. Antička Pula s okolicom, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, Pula. str 9

²⁴ Travirka, A. 2002. Pula – povijest, kultura, umjetnička baština, Forum, Zadar. str. 31.

²⁵ Matijašić, Buršić – Matijašić, op. cit. Str. 20,21

stvaranja potpornog uporišta iz kojega su Rimljani svoja osvajanja proširivali na područje Jadrana, odnosno od Trsta pa sve do grčkog područja.²⁶

Tijekom 42. godine prije Krista na pulskom se području i u njegovoj okolici odvijao građanski rat, i to između Oktavijanovih trijumvirata i Bruta i Kasija, poznatijih kao Cezarove ubojice. U tom je periodu grad, koji je podržavao Cezarove ubojice, bio opustošen nakon što je Oktavijan pobijedio u 31. godini prije Krista. Međutim, rimski car ipak prepoznaje važnost Pule u kontekstu strateškog, političkog i ratnog uporišta, te daje podignuti spomeni, koji ga je podigla obitelj Sergijevac, posebno ga je podizala Lucija Sergija Lepida kao spomen na svoju pobjedu – Slavoluk Sergijevaca, koji danas predstavlja jedan od niza vrlo važnih dijelova rimskog nasljeđa. U tom razdoblju grad se prostorno koncipirao kroz rimske urbanističke koncepte, a gradsko područje prošireno je i na okolne brežuljke. Pula tada dobiva i značenje carskog grada, odnosno počinju ga krasiti velebne rimske građevine, a car August provodi i vlastitu politiku pod nazivom „pax Iulia“.²⁷

U 10. i 11. stoljeću pulski biskupi preuzimaju kako duhovnu tako i javnu vlast, a raste i važnost uloge članova obitelji De Pola, koji su iz pozicije službenika postali jednim od najmoćnijih feudalaca na pulskom području. Potom, Pula pada pod mletačku vlast, te se pod pritiskom grad obvezuje na vjernost Mletačkoj Republici. Ovo razdoblje označava početak propadanja Pule, prvenstveno zbog toga što je dolazak Mlečana na vlast utjecao na gubitak trgovačke i prometne važnosti, a poharale su je i brojne epidemije zaraznih bolesti, zbog čega je u gradu preostalo tek 300 stanovnika. Ovakvo je stanje održano sve do 1797. godine, kada na područje grada pristižu Napoleonovi vojnici, koji ukidaju feudalni poredak i smanjuju utjecaj Crkve na život u gradu.²⁸

Nakon razdoblja francuske vladavine, Pula je pripala Habsburškoj Monarhiji, čiji se utjecaj na grad očituje procvatom, koji je uslijedio nakon značajno dugog perioda

²⁶ Matijašić, Buršić – Matijašić, op. cit. 1996. Antička Pula s okolicom, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, Pula Str. 39

²⁷ Travirka, op. cit., str 37

²⁸ Bertosa, M. 2005. Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti: tri tisuće godina povijesti Pule, C.A.S.H. Pula, str. 39.

stagnacije i propadanja. Po završetku Prvog svjetskog rata Pula je ponovno pripala talijanskoj vlasti, čiji je cilj bio sustavno gušenje hrvatskih etničkih elemenata. U periodu nakon Drugog svjetskog rata Pula se vraća pod hrvatsku vlast, u sastav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a nakon 1990. godine, kada Republika Hrvatska proglašava vlastitu samostalnost, Pula postaje dom ravnopravnih građana velikog broja nacionalnosti.²⁹

3.2. Kulturna dobra Pule

Pula se može istaknuti kao grad s dugovječnom povijesti, koji je svoje korijene pronašao u rimskoj tradiciji, a ujedno je i jedan od najstarijih i najvećih gradova na području istarskog poluotoka. Pula je vrlo često zamjećivana zbog bogatstva kulturnim i povijesnim spomenicima, neovisno o tome je li riječ o rimskoj antici, srednjem vijeku ili razdoblju austrougarske vladavine, kada je ujedno bila i jedna od najvećih ratnih luka na području Hrvatske, i to u razdoblju Prvog svjetskog rata..³⁰

Rimski amfiteatar smatra se najmonumentalnijom i najvećom sačuvanom rimskom građevinom u Puli, a u kolokvijalnom govoru znana je kao Arena. Zbog svoje dominirajuće arhitekture smatra se pulskim zaštitnim znakom, i to stoljećima. Nalazi se izvan gradskih antičkih zidina. Amfiteatar je oko 80. godine dao izgraditi rimski car Vespazijan. Ostaci pulskog amfiteatra šesti su po veličini kada se uspoređuju s ostalim sačuvanim amfiteatrima u svijetu. Unutarnji dio amfiteatra zajedno s gledalištem, kamenim stubama i zidanim supstrukcijama sa zapadne strane nažalost nisu sačuvani. Za vrijeme učestalog korištenja postojalo je oko 20 ulaza za posjetitelje, za koje bi se unutar zidina upriličile borbe gladijatora.³¹

²⁹ Matijašić, Buršić – Matijašić, op. cit. str. 213

³⁰ Bertoša, op.cit. str 54

³¹ Travirka, op. cit. Str 44

Slika 2. Rimski amfiteatar u Puli (Pula Info, (2024) Dostupno na: <https://www.pulainfo.hr/where/arena-amphitheater/> (07.05.2024.))

Središnji trg potječe iz doba antike i predstavlja rimski forum. Nalazi se na zapadnom dijelu grada. i Oko trga smještene su najvažnije građevine vjerske, upravne i sudske namjene. U prošlosti su se na Forumu mogla pronaći tri hrama: hram Kaptolinske trijade, hram božice Rome i hram božice Dijane. Tijekom srednjeg vijeka Forum je nastavio biti središnji komunalni trg, dok su se oblik i veličina prostora mijenjali kroz stoljeća. I u suvremeno doba Forum predstavlja najznačajniji trg u Puli, na kojem se nalazi i Komunalna palača, sjedište gradske vlasti.³²

Nadalje, Augustov hram predstavlja proporcioniranu građevinu koja se smatra i jednim od izvanrednih i vrijednih primjera hramskoga graditeljstva iz doba najranijeg Carstva. Hram je dao sagraditi car August za vrijeme svog carevanja, 14. godine prije Krista, a

³² Matijašić, Buršić – Matijašić, op. cit. 1996. Antička Pula s okolicom, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, Pula, str. 86.

posveta ovog hrama ukazuje da je hram bio posvećen upravo božanstvu samog cara. Nakon antičkog razdoblja, prostor hrama neko se vrijeme koristio kao crkva, a nakon toga, hram je pretvoren u skladište za žito.³³

Slika 3. Forum u Puli (Istra.hr (2024) Dostupno na: <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/dozivate/highlights/augustov-hram-i-forum> (07.05.2024.))

Slavoluk Sergijevaca podignut je za vrijeme antičkog Rima. Slavoluk se naslanjao na gradska vrata—Porta Aurea odnosno Zlatna vrata, koja su se tako nazivala ili zbog bogatog ukrasnog luka koji ih je krasio ili zbog pozlaćivanja vratnica. Vrata su, zajedno s

³³ Travirka, op. cit. 55

bedemom srušena u 19. stoljeću kao posljedica procesa urbanizacije i proširenja grada na područje izvan zidina.³⁴

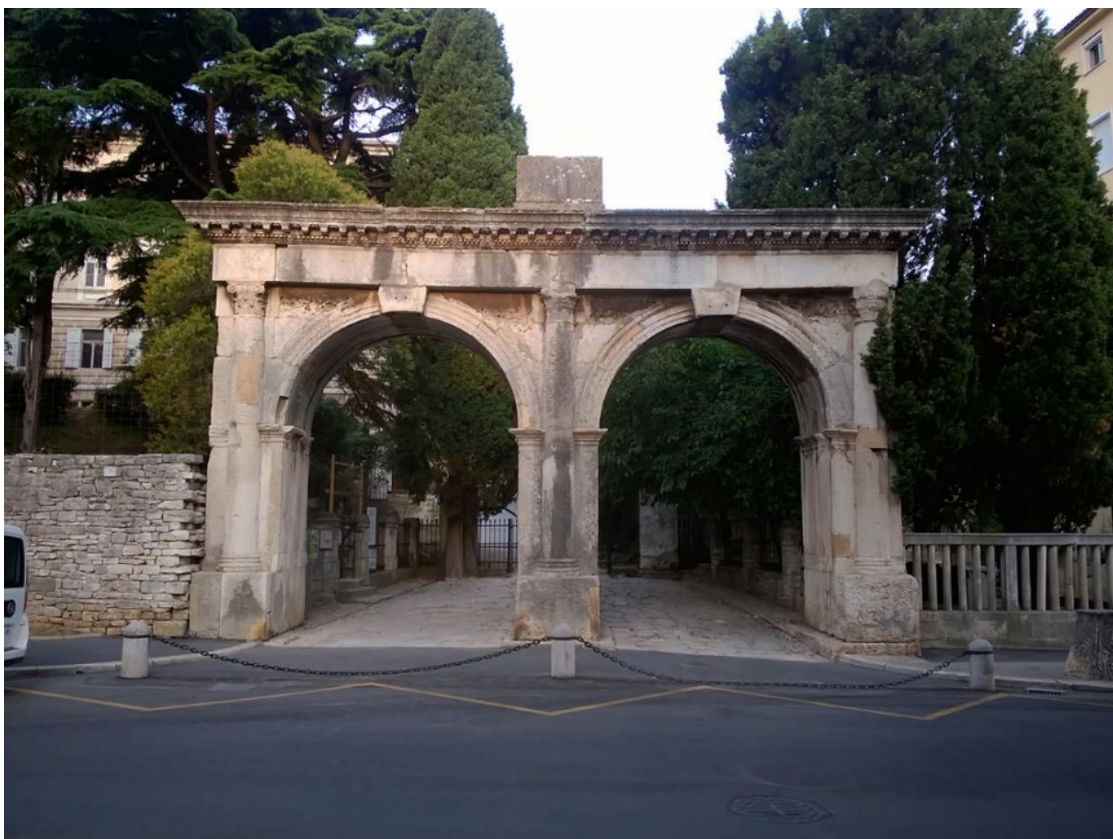

Slika 4. Slavoluk Sergijevaca (Istra Culture (2024) Dostupno na: <https://www.istria-culture.com/slavoluk-sergijevaca-i104> (07.05.2024.))

Dvojna vrata odnosno Porta Gemina jedina su danas preostala vrata, od nekadašnjih desetak kroz koja se moglo ući u grad, nakon što su srušene gradske zidine početkom 19. stoljeća. Ta su vrata sagrađena u 2. stoljeću, a zamijenila su prethodna, starija vrata. Tijekom prošlih razdoblja ta su vrata imala isključivo dekorativnu funkciju, prvenstveno zbog toga što su sagrađena u neposrednoj blizini rimskog kazališta. Dvojna se vrata sastoje od dvaju identičnih lukova, stupova, ravnog arhitrava te dekorativnog friza.³⁵

³⁴ Matijašić, Buršić – Matijašić, op. cit., str 122

³⁵ Matijašić, Buršić – Matijašić, op. cit., str 61.

Slika 5. Dvojna vrata (Istra Culture (2024) Dostupno na: <https://www.istria-culture.com/dvojna-vrata-i158> (07.05.2024.))

Bazilika svete Marije Formose smatra se najznačajnijom građevinom na pulskom području iz razdoblja Bizantskog Carstva. Sagrađena je u 6. stoljeću, za vrijeme vladavine cara Justinijana. Vrijeme je imalo značajan utjecaj na kompleks građevina, a velika joj je šteta prouzročena i tijekom mletačke vlasti. Strukturom i oblikom podsjeća na ravensku crkvu, dok je unutrašnjost ukrašena sukladno bazilici.³⁶

³⁶ Travirka, op. cit., str. 64

Slika 6. Bazilika svete Marije Formose (Istra.hr (2024) Dostupno na: <https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/ranokrscanski-spomenici/sv-marija-formoza> (07.05.2024))

3.3. Valorizacija austrougarske kulturne baštine Pule

Pula je naseljena tisućljećima, a tijekom svog dosadašnjeg razvoja prošla je kroz mnogo različitih faza. Neke od njih nisu adekvatno zabilježene, stoga se ne mogu ni sveukupno znanstveno valorizirati, a posebno zbog toga što je u periodu nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije velik dio materijala odnesen iz Pule te pohranjen u bečkom Kriesarchivu. Jedna od vrlo značajnih faza razdoblje je u kojem je Pula bila pod austrijskom, odnosno austrougarskom vlasti, kada su posebno valorizirani zaljev i luka.

Štoviše, vremenski okvir od 1850. do 1918. godine predstavlja okosnicu u suvremenom, velegradskom europskom i svjetskom razvoju grada Pule, a posebno njegove luke.³⁷

O procvatu urbane povijesti Pule govori se upravo u kontekstu austrougarske vladavine i to nakon što je Pula dobila status glavne ratne luke, a vrlo skoro nakon toga i status vojnog centra i industrijske žile kucavice. Potrebno je uzeti u obzir da je tadašnji nagli razvoj grada zahtijevao i izgradnju dodatnih stambenih prostora, pa je značajan broj vila nastao kao prijevika potreba, za smještanje austrougarskih časnika i dužnosnika.³⁸

Slika 7. Pula u funkciji ratne luke (Tatić, D., (2014) Ratna luka Pula – život u sklopu ratnih priprema 1914. – 1918. godine, Večernji list: Vojna povijest)

³⁷ Radošević, M. 2006. Iz povijesti Pulske luke, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Pula. str. 19

³⁸ Krizmanić, A., 2009. Pulska kruna, Pomorska tvrđava Pula. Fortifikacijska arhitektura austrijskog razdoblja, I. dio, Čakavski sabor, Pula. str. 17.

U razdoblju od 1820. do 1916. godine Pula se oblikovala kao jedan od utvrđenih gradova. Zapravo, sam grad i njegovu okolicu duže od 100 godina čuva ukupno 26 utvrda i fortifikacija, ali i topničke bitnice, rovovi i podzemni tuneli. U tom kontekstu može se istaknuti kako austrougarske utvrde tvore skladan vanjski fortifikacijski prsten, na površini od 40 tisuća hektara, i predstavljaju vrlo vrijedno i jedinstveno povijesno nasljeđe na globalnoj razini. Također, treba istaknuti i kako taj sustav nikada nije napadan, ni s mora ni s kopna, zapravo, cjelokupan kompleks toliko je snažan da je samo njegovo postojanje obranilo grad.³⁹

Austrijske fortifikacije izgubile su dotadašnje obrambeno značenje u 20. stoljeću, a u suvremenom svijetu u potpunosti su izvan vojne funkcije; ujedno su i neodržavane i oštećene prirodnim i ljudskim djelovanjem. Unatoč propadanju i neodržavanju, austrijske fortifikacije, u smislu povijesne građevine, značajan su dio graditeljskog nasljeđa, ujedno i od kulturnog značenja, a istovremeno je i pravi svjedok razdoblja u kojemu se dogodio značajan razvoj vojne tehnologije i obrambenih strategija, i sastavnica je u slojevitom graditeljskom nasljeđu grada Pule. Najveći problemi koji se povezuju s austrijskim fortifikacijama i njihovim očuvanjem očituju se u neusvajanju dugoročnih održivih strategija i u njihovoj primjeni i zaštiti, koje bi utjecale i na izradu različitih afirmativnih programa, ali i projekata koji uključuju revitalizaciju, rekonstrukciju i adaptaciju zapuštenog prostora. Te metode predstavljaju najučinkovitije načine suvremene zaštite i uređenja i očuvanja graditeljskih nasljeđa.⁴⁰

Pomorska tvrđava Pula predstavlja svakako jedan od najsloženijih fortifikacijskih sustava na europskom području, a među posljednjima je i koji su građeni uz pomoć kamenoklesarskih tehnika. Prostire se na području od Linskog kanala do Raškog zaljeva i Premanturske punte, zajedno s fortifikacijama na području Malog Lošinja i Brijuna.⁴¹

Vile i kuće u Puli iz razdoblja austrougarske formiraju skup uglavnom stambenih građevina, koje se većinom koncentriraju unutar gradske četvrti Veruda. Taj oblik

³⁹ Krizmanić, A., 2009. Pulska kruna, Pomorska tvrđava Pula. Fortifikacijska arhitektura austrijskog razdoblja, I. dio, Čakavski sabor, Pula. str 19.

⁴⁰ Krizmanić, A. 2008. Pulska kruna II, Čakavski sabor, Pula, str. 22

⁴¹ Krizmanić, op. cit. Str 24

stambenih građevina počeo se graditi vrlo brzo nakon što je Pula proglašena glavnom ratnom lukom u Carevini Austriji, tijekom 19. stoljeća. Njihovom primarnom funkcijom smatra se smještaj, prvenstveno zbog toga što se pojavila potreba za smještanjem značajnog broja viših i nižih časnika koji su u Pulu stigli iz drugih krajeva.⁴²

Slika 8. Casa Trap (Waymark (2024) Casa Von Trapp, Dostupno na: https://www.waymarking.com/waymarks/WMMCQX_Casa_Villa_Trapp_The_Von_Trapp_family_home_in_Pula_Croatia (04.05.2024.))

Među najpoznatijim austrougarskim vilama i kućama jesu palača nadvojvode Karla Stjepana, istoimenog vlasnika (srušena u Drugom svjetskom ratu), vila Geyer pulskog

⁴² Perović, B. 2010. Austrougarske vile i kuće u Puli –vraćanje memorije gradu, Histria, godišnjak Istarskog povijesnog društva, 1(1): 1-78

arhitekta Ferdinanda Geyera, Skrazinova palača, kuća Malusà pulskog arhitekta Domenica Malusàa, casa Petinelli, zgrada Pro Concordia, Wassermannova kuća, vila Rizzi podestata Lodovica Rizzija, vila Martinz, vila Noelting kontraadmirala Miecislausa Rittera von Siemuszowe-Pietruskog, vila Veruda ravnatelja zvjezdarnice Emila Herdliczke, vila Mendelein, koju je projektirao bečki arhitekt Johann Pokorny, vila Matilde, vila Henriquez, vila Nora dirigenta Gustava Schmidta, vila Wolff poznatog slikara Georga Rittera von Wolffa i brojne druge.⁴³

Smatra se kako su prve vile na području grada Pule izgrađene prije gotovo 150 godina. Vila Toscana, poznatija kao suvremeni Centar za odgoj djece i mladih, posjeduje i projektnu dokumentaciju prema kojoj je vila trebala služiti kao portirnica, a prema dostupnim podacima izgrađena je između 1886. i 1889. godine, pa se stoga ističe kako su pulske vile građene uglavnom u drugoj polovici 19. stoljeća.⁴⁴

Prema mjestu koje je zauzimala Pula, kojoj je dodijeljena titula glavne ratne luke u Austro-Ugarskoj Monarhiji i koja je bila drugi najveći garnizon na području austrijskog dijela Monarhije, na samom početku 20. stoljeća gotovo četvrtinu stanovništva činili su pripadnici vojnih staleža, a u gradu se bilježi značajan razvoj. Na kraju 19. stoljeća tadašnja mornarica otkupila je zemljište na vrlo atraktivnoj lokaciji naziva „Orto di buso“ te, sukladno ideji njemačkog arhitekta izgradila zgradu mornaričkoga kluba nazvanu Marine Kasino, koja je ujedno predstavljala središte društvenog i kulturnog života Pule od 1872. godine. Prostor je bio zatvorenog tipa i služio je okupljanju pripadnika elite, a koju su činili časnici, svećenici, stručnjaci koji su radili u mornarici. Međutim, zbog ubrzanog razvoja prostor postaje premalen i javlja se potreba za novim, većim prostorom. Došlo je do rušenja zgrade 1910. godine, da bi već 1913. došlo do završetka gradnje nove i reprezentativnije zgrade, površine oko 15.000 četvornih metara, koja je u funkciji i danas. Danas je ovo zdanje u vlasništvu Ministarstva obrane Republike Hrvatske, a naziv joj je promijenjen u „Dom hrvatskih branitelja“. Također, zgrada je otvorena za

⁴³ Krizmanić, A. 2005. Tri tisućljeća mita i stvarnosti, CASH d.o.o., Pula, str. 44.

⁴⁴ Krizmanić, A. 2008. Pulska kruna II, Čakavski sabor, Pula, str.58

posjetitelje i domaćin je brojnih kulturnih programa, izložbi, svečanih večera, koncerata i predavanja.⁴⁵

Slika 9. Dom hrvatskih branitelja (Istrapedia (2018) Dostupno na: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1595/dom-hrvatskih-branitelja-u-puli-dom-oruzanih-snaga> (05.06.2024.))

⁴⁵ Krizmanić, A. 2008. Pulska krana II, Čakavski sabor, Pula, str.73

4. KULTURNA BAŠTINA BRIJUNA

Brijuni predstavljaju najrazvedeniju skupinu među svim otocima na zapadnoistarskoj obali. Ukupno broje 14 otoka i locirani su na sjeverozapadnom položaju u odnosu na Pulu. Ukupna površina otoka je 7.3 km², dok je dužina obalne linije 46,4 km. Najveći dio površine pripada otoku Veli Brijun. Otočje je 1983. godine proglašeno Nacionalnim parkom.⁴⁶

Brijuni su se još prije 100 godina smatrali cjelogodišnjom elitnom destinacijom, u pogledu zdravstvenih, kulturnih, kongresnih, sportskih i ekoloških oblika turizma. U tom smislu, preduvjeti za razvoj ekskluzivne turističke infrastrukture podrazumijevali su iskorjenjivanje malarije s otoka.⁴⁷ Pritom, glavnim potencijalom na Brijunskom otočju smatra se jedinstveni spoj mediteranske prirode, dalekovidnih vizija pejzažne arhitekture i kulturno-povijesnog nasljeđa prostora.⁴⁸

⁴⁶ Badnjak, I., Ban, B. 2021. Parkovi Hrvatske/Parks of Croatia, Hanza Media, Sveta Nedjelja, str. 17

⁴⁷ Urošević, op. cit., str. 14.

⁴⁸ Ritoša, D. 2003. Otok golferskih snova, Brijuni, biseri Jadrana, edicija za kulturu putovanja 1(3): 42.-47.

Slika 10. Brijuni (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/en/brijuni/general-information/brijuni-in-figures> (07.05.2024.))

4.1. Povijest kulturne baštine Brijuna

Najstariji tragovi živih bića na području Brijuna zabilježeni su na području rta Ploče. Radi se o tragovima dinosaura, za koje se vjeruje da potječu iz razdoblja mezozoika, a njihova je starost procijenjena na oko 65 milijuna godina. Također, tragovi su zabilježeni i na područjima rta Trstike te rta Kamik. Osim tragova postojanja dinosaura, na otoku Vanga pronađeni su i ostaci diluvijalnih goveda. U najstarija naselja na Brijunima ubraja se ono pronađeno na području uvale Soline. Naime, smatra se kako to naselje pripada srednjem neolitiku, a trajalo je sve do ranog brončanog doba. Vrlo blaga klima tog područja i njegova izdvojenost, koja jamčila određenu sigurnost, smatraju se glavnim razlozima rane naseljenosti navedenog područja.⁴⁹

⁴⁹ Nacionalni Park Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/arheoloska-bastina> (07.05.2024.)

Prva vila u uvali Dobrika izgrađena je u 1. stoljeću pr. Kr. Na tom mjestu, za vrijeme vladavine cara Augusta, izgrađena je tipična villa rustica s unutarnjim dvorištem te gospodarskim i stambenim prostorima za preradu maslina. Vila je bila nastanjena do kraja 4. stoljeća, kada je, uslijed društvenih promjena, prerasla u naselje zbijenog tipa. U naselju su se nalazile kuće, postrojenja za preradu maslina i grožđa, skladišta, radionice, kovačnice, krušne peći i svi drugi potrebni sadržaji za neovisno funkcioniranje zajednice. Naselje se postepeno širilo, a za njegovu zaštitu podignuti su snažni bedemi visoki preko 5 metara, s glavnim ulazom na sjeveroistoku i još četiri dodatna ulaza. U 6. stoljeću, za potrebe vjerskog života stanovnika kastruma, u blizini je izgrađena crkva sv. Marije.⁵⁰

Crkva sv. Marije, najstarija kršćanska građevina na otoku, izgrađena je u 6. stoljeću i korištena sve do 18. stoljeća, što potvrđuju brojne dogradnje, pregradnje i natpisi. Sa svojim četvrtastim tlocrtom, crkva je podijeljena u tri broda monolitnim stupovima, dok su bočni zidovi, raščlanjeni lezenama, gotovo u potpunosti očuvani do izvorne visine. Dimenzije crkve (11 x 24 m) ukazuju na velik broj stanovnika obližnjeg kastruma, za koje je sagrađena u vjerske svrhe. Oltarni prostor uzdignut je za dvije stepenice i od glavnog broda crkve odvojen djelomično očuvanim trijumfalnim lukom. U predvorju bazilike nalazi se mali lapidarij, u kojem su izloženi nalazi iz crkve, uključujući kamene prozorske rešetke – tranzene. Ranokršćansko groblje nalazilo se oko bazilike i protezalo se u dužini od 300 metara do jugoistočnog ugla kastruma.⁵¹

Veliki značaj za Brijune ima austrijski inženjer metalurgije i stručnjak za čelik, Paul Kupelwieser, kupio je 1893. godine malarične Brijune i pretvorio ih u mondeno ljetovalište i lječilište, omiljeno među europskom i svjetskom aristokracijom. Važno je napomenuti da se i sam Kupelwieser zarazio malarijom prilikom svojih prvih posjeta Brijunima. Kada je prvi put kročio na otok, luka je bila pristupačna samo za vrijeme

⁵⁰ Antika i Bijant, Nacionalni Park Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/arheoloska-bastina> (07.05.2024.)

⁵¹ Nacionalni Park Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/arheoloska-bastina> (07.05.2024.)

plime, a okruženje su činile tek nekoliko zgrada, hrpe kamenja iz kamenoloma i rijetko raslinje poput čempresa, lovora i nekoliko starih stabala maslina i duda. Dvadeset godina kasnije, u luci je izgrađeno hotelsko naselje s pet hotela, bazenom s grijanom morskom vodom i brojnim drugim sadržajima. Uređeni su parkovi, šume, arheološki lokaliteti, zoološki vrt i farma nojeva.. Brijuni su postali popularno okupljalište europske i svjetske elite, a dolazak brojnih aristokrata, kulturnih, znanstvenih i industrijskih uglednika redovito je bilježen u otočnim novinama (1910. – 1914.). Iako je Kupelwieser izgradio mauzolej "Kupelwieserov mir" za sebe i suprugu Mariju, u njemu su pokopani Marija i njihov sin Karl, dok je Paul, zbog okolnosti, preminuo u Beču, gdje je i pokopan. Na njegovoj nadgrobnoj ploči stoji samo ime njegovog voljenog otoka.⁵²

Dolazak Rimljana utječe na premještanje života s utvrđene visine u niže krajeve i znatno bliže obalnom području, a potom dolazi do gradnje ville rustice. U tom razdoblju Mali i Veli Brijun jedna su cjelina, a otočje je poznato kao Insulae Pullarae. U najpoznatije rimske lokalitete ubraja se i rimski dvorac, odnosno ljetnikovac pronađen na području uvale Verige, a područje je bogato i nalazištima predrimskih gradina, crkava i utvrda iz razdoblja kasne antike i ranog srednjeg vijeka.⁵³

U 19. stoljeću Brijuni su pripadali Austrijskom Carstvu. Godine 1893. Paul Kupelwieser, ugledni austrijski inženjer i vizionar, kupuje Brijune. Zamislio je vrlo ambiciozan plan, te je za njegovu realizaciju odabrao vrlo kvalitetne suradnike, labinskog šumara Alojza Čufara i nobelovca Roberta Kocha, koji predstavljaju samo jedan dio suradnika koji su surađivali na ispunjenjima Kupelweiserova plana. Uz Čufarovo vodstvo došlo je do krčenja raslinja i korijenja, isušivanja močvarnog tla i uklanjanja kamenja s plodnih površina, ali i do izgradnje značajnog broja kilometara cesta i novih putova. Također, došlo je do određivanja površina koje su služile kao livade, parkovi, vinogradi, vrtovi i

⁵² Nacionalni Park Brijuni, Paul Kuperweiser, <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/osobe-koje-morate-upoznati/paul-kupelwieser> (07.05.2024.)

⁵³ Begović, Dvoržak, V. 1998., Raskoš rimskih ladanjskih vila – terme rezidencijalnog kompleksa na Brijunima, Zagreb, str. 7

polja, a ujedno je sačuvana i autohtona vegetacija područja. Uspostavljeni su i prvi oblici vlastite poljoprivredne proizvodnje.⁵⁴

4.2. Kulturna dobra Brijuna

Na nekoliko lokaliteta na području Malog i Velog Brijuna pronađeni su ostaci rimskih vila. Ti se objekti smatraju središtem na velikim zemljišnim posjedima. Zapravo, njihova je funkcija bila poljoprivredna te su se unutar njih smještali i prerađivali poljoprivredni proizvodi, a u njima su boravili i vlasnici zajedno sa svojim gostima. Rimske su vile izgrađene na povišenim platoima, a svaka ima tlocrtni U-oblik. Prostorije su s tri strane okružene prostranim dvorištima.⁵⁵

⁵⁴ Urošević, N. 2019., Brijuni kao destinacija kulturnog, zdravstvenog i ekoturizma – kako graditi održivu budućnost na lokalnoj turističkoj tradiciji, Pula, str. 11

⁵⁵ Nacionalni Park Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/arheoloska-bastina> (07.05.2024.)

Slika 11. Villa Rustica (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/en/brijuni/cultural-and-historical-heritage/archaeological-sites> (07.05.2024.)

Maritimna vila predstavljala je središte na velikom rezidencijalnom posjedu. Njezin nastanak povezuje se s proširenjem rustične vile na području uvale Verige na dva dijela. Maritimne vile predstavljale su projekte bogate elite i to na području priobalnih posjeda. Njihovom izgradnjom iskazivalo se bogatstvo i prestiž vlasnika. Vile su podrazumijevale postojanje većeg broja funkcionalno odvojenih cjelina: rezidencijalnih dijelova, hramova, portika, palestri, termi, vrtova i odvojenih gospodarskih objekata s pristaništima.⁵⁶

Terme predstavljaju objekte koji su se gradili na dvije razine, kao prostori za vježbu u zatvorenom prostoru i kao kupališta. Gornji katovi bili su opremljeni središnjim dvoranama iza kojih su se prostirali vrtovi. Uz središnje dvorane nalazili su se bazeni s hladnom, toplom i vrućom vodom i parne kupelji. Ispod terma nalazili su se bazeni u kojima su se držale različite vrste riba, a sami bazeni bili su pregrađeni kako bi se osigurala raznolikost vrsta. U vremenu u kojem su se koristile, terme su se smatrale centrima sporta i zdravlja, a tradicija njihova korištenja nastavljena je i sa svrhom zdravstvenog turizma. Kroz arheološke nalaze može se potvrditi da su terme korištene u razdoblju od 1. do 16. stoljeća, a osnovna svrha im je bila lječilišna.⁵⁷

U 15. stoljeću izgrađena je crkva sv. Germana, koja ima veliko kulturno značenje na ovom području. Smatra se kako je njezina izgradnja trajala za vrijeme venecijanske vlasti nad otocima. S druge strane, donžon kula, poznatija pod nazivom Kaštel, također je izgrađena u srednjem vijeku; namjena joj je bila obrambena, te se s nje vršio nadzor i obrana otoka.⁵⁸

Izvan nekadašnjeg srednjovjekovnog naselja nalazila se grobljanska crkva sv. Antuna, oko koje su bili pokopani bivši stanovnici Brijuna. Ova gotička crkva, sagrađena u 14. ili 15. stoljeću, nekada je bila ukrašena freskama, čiji se ostaci i danas mogu nazrijeti, poput kružnica s upisanim crvenim križem. Unutar crkve smješten je kameni stol za polaganje

⁵⁶ Begović, Schrunck, op.cit. str 20

⁵⁷ Begović, Dvoržak, op.cit. str.45

⁵⁸ Nacionalni park Brijuni, 2024. Istraži Brijune, Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr> (05.06.2024.)

pokojnika. Groblje je bilo aktivno od srednjeg vijeka do 18. stoljeća, a nadgrobne ploče pronađene uz crkvu sv. Antuna ugrađene su u sakristiju crkve sv. Germana.⁵⁹

Na samom rubu srednjovjekovnog naselja nalazi se zavjetna crkva sv. Roka, zaštitnika od kuge, sagrađena 1504. godine nakon jedne od brojnih epidemija. U razdoblju između 14. i 17. stoljeća kuga je više puta poharala otočje, uzrokujući drastičan pad broja stanovnika. Crkva je gotička, jednostavne jednobrodne strukture s polukružnom apsidom. Na njezinom pročelju urezana je godina "AP 1504" (lat. anno pestis – godina kuge). Vrata crkve okrenuta su prema zapadu, simbolizirajući smjer dolaska pošasti koja je stigla morskim putem iz Venecije. Unutar crkve, kao i u njejoj blizini, pokopani su stanovnici Brijuna koji su preminuli od kuge. Danas crkva služi kao galerijski prostor za povremene izložbe.⁶⁰

Tijekom istraživanja crkve sv. Marije otkrivena je nadgrobna ploča Marcusa Samuelisa, datirana u 1721. godinu. Natpis na ploči otkriva da je Samuelis bio plemić iz Bara, progan od strane naroda na malarično brijunsko otočje, gdje je postavljen za upravitelja. Druga nadgrobna ploča potječe s groblja uz crkvu sv. Antuna i bilježi ukop magistra iz Pule, Gaspara Jakomelija, 1495. godine, kao i liječnika iz Brescie, pokopanog 1521. godine.⁶¹

Vila Pava, najstarija očuvana tradicijska profana građevina na otoku, poznata i kao "seljačka kuća", datira iz razdoblja između 16. i 18. stoljeća. Riječ je o dvokatnoj zgradi s ograđenim dvorištem, čiji zidovi sadrže ugrađene spolije i tragove kasnijih pregradnji. Najvidljivije preinake potječu iz razdoblja Paula Kupelwiesera, vlasnika brijunskog otočja početkom 20. stoljeća, uključujući kapelicu s mozaikom izgrađenu oko 1910. godine. Vila je smještena na periferiji najstarijeg dijela naselja, u blizini glavne brijunske

⁵⁹ Crkva Sv. Antuna, NP Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (07.05.2024.)

⁶⁰ Crkva Sv. Roka, NP Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (07.05.2024.)

⁶¹ Sakristija s lopicom, NP Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (07.05.2024.)

luke, a njezina posebnost su dva vanjska stubišta koja vode izravno iz dvorišta u prostorije na katu.⁶²

Slika 12. Vila Pava (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (18.09.2024.))

Slika 13. Crkva sv. Germana (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (05.06.2024.))

⁶² Vila Pava, NP Brijuni, <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (07.05.2024.)

Slika 14. Donžon (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina> (05.06.2024.))

Jedan od najraskošnijih kompleksa na području Brijuna je vila izgrađena u uvali Verige, koju karakterizira iznimna uklopljenost u krajolik koji je okružuje. Sama vila sastavljena je od nekoliko građevina koje su imale različite namjene, a bogato su ukrašene mozaicima, freskama te mramorom i štukaturama. Sve građevine koje su pripadale ovoj vili povezane su sustavom koji čine otvorene i zatvorene šetnice dužine više od jednog kilometra uz obalu.⁶³

⁶³ Nacionalni park Brijuni, 2024., Uvala Verige, Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/mjesta-koja-morate-posjetiti/uvala-verige> (18.09.2024)

Slika 15. Rimska vila u uvali Verige (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/mjesta-koja-morate-posjetiti/uvala-verige> (18.09.2024.))

Ova vila pripada i Ruti rimskih careva koja je certificirana od strane Vijeća Europe i Europskog Instituta kulturnih ruta.⁶⁴

4.3. Očuvanje i zaštita Nacionalnog parka Brijuni

Tijekom 1986. godine, prilikom izrade konzervatorskih studija, a kao posljedica nemogućnosti uvida u stanje cjelokupnog prostora, u valorizaciju Brijuna uključeni su samo prostori na Velom Brijunu i memorijalne cjeline na otoku Vangi. Pritom su lokaliteti od iznimnog značenja podijeljeni na mikrocjeline: Kastum, Verige, Centralna zona i Krasnica odnosno Vanga, a naknadno im se pridružuju i fortifikacijski sustavi na području Penede. Osim navedenih, istaknuti su i nalazi na području rta Vrbanj, lokaliteti na

⁶⁴ Nacionalni park Brijuni, 2024., Uvala Verige, Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/mjesta-koja-morate-posjetiti/uvala-verige> (18.09.2024)

području Gromače, Čamčarnica, odnosno „kuća za čamce“ i vidikovci na području Ciprovca i Saluge zajedno s hotelom Istra.⁶⁵

Također, vrlo je važno istaknuti kako postoje i određeni problemi, ali i ograničenja koja se povezuju s korištenjem prostora na otocima. Naime, kada se spominju vrijednosti koje dominiraju područjem nacionalnog parka, uglavnom se ističu političke rezidencije, dok se šira javnost nedovoljno informira o prirodnim i povijesnim vrijednostima. Kada je riječ o prostornom uređenju i zaštiti Nacionalnog parka Brijuni, vrlo je važno istaknuti i:

- nedovoljnu posjetiteljsku pristupačnost atraktivnih lokaliteta, što utječe na umanjenje atraktivnosti cjelokupnog nacionalnog parka;
- standardnu ponudu posjetiteljima, koja se svodi isključivo na uske dijelove ukupne vrijednosti otočja i izostanak elemenata lokalne prepoznatljivosti i povijesnih kontinuiteta;
- odnose između očuvanih dijelova prirode i kultiviranih dijelova, posebno onih izgrađenih, a koji zahtijevaju postojanje stupnjevanja zaštite i specifičnih oblika posjeta;
- potrebu za postojanjem jedinstvenih sustava uz pomoć kojih se može gospodariti i voditi turistička djelatnost, te se samim time mogu smanjiti loši gospodarski i ekološki učinci;
- nepripremljenost ostalih otoka za posjećivanje, što iziskuje značajna ulaganja u njihovo potpuno osposobljavanje za posjete;
- neiskorištenost potencijala postojećih objekata u središnjoj zoni Velog Brijuna;
- nedovoljnu raznolikost trenutne turističke ponude i postojanje mogućnosti razvoja boljih kvalitativnih učinaka kojima se ne narušavaju osnovne karakteristike područja;

⁶⁵ Begović, Schrunk, op.cit. str 26

- ugrožavanje graditeljske baštine, koje se manifestira kao zapuštanje i propadanje određenih građevina, ali i devastacija prostora (potreba za preventivnim i sanacijskim ulaganjima);
- nepostojanje kvalitetne i cjelovite infrastrukture, što utječe na funkcionalnost i ekologiju prostora.

U ciljeve prostornog razvoja i uređenja moguće je uključiti i osobite vrijednosti u obuhvaćenom području, ali i priznanje i prostorne promjene u uvjetima korištenja i povećane dostupnosti prostora za posjetitelje.⁶⁶

⁶⁶ Badnjak, Ban, op.cit. str 34

5. VALORIZACIJA KULTURNE BAŠTINE PULE I BRIJUNA

Kulturna se baština može smatrati vrijednošću isključivo u okvirima nekih općenitih pogleda na svijet, a posebno u onim trenucima kada se kontekstualizira u sustave znanja, vrijednosti ili vjerovanja te institucija unutar društava ili zajednica.⁶⁷ Vrijednosti kulturne baštine prepoznaju se kao starosne, povijesne, kulturne, umjetničke, i autentične.⁶⁸ U ovome poglavlju prikazati će se mogućnosti zaštite i adekvatne valorizacije vrijednosti jedinstvene kulturne baštine Pule i Brijuna.

5.1. Modeli valorizacije kulturne baštine Pule i Brijuna

Turbulentni globalni kontekst, obilježen gospodarskom, društvenom i političkom krizom, zahtijeva razmatranje novih modela gospodarenja i održivog korištenja ograničenih, kvalitetnih lokalnih resursa. Trenutni strateški politički okviri definiraju prioritete s ciljem izgradnje nacionalne i regionalne konkurentne prednosti kroz održivu i inovativnu mobilizaciju najvrjednijih lokalnih resursa. U tom kontekstu, kulturna baština predstavlja kapital neprocjenjive kulturne, društvene, okolišne i ekonomske vrijednosti. Imajući u vidu sve ključne razvojne dimenzije kulturne baštine, pretpostavili smo da održivi turizam, definiran kao „turizam koji poštuje lokalno stanovništvo i putnike, kulturnu baštinu i okoliš, može ponuditi odgovarajuće modele za održivo upravljanje kulturnom baštinom. Autorice navedenog teksta, profesorice Nataša Urošević i Kristina Afrić Rakitovac, suočavajući globalne trendove s lokalnom predanošću održivom razvoju, su postavile hipotezu da bi održivi turizam baštine, temeljen na strateškoj valorizaciji lokalnih kulturnih resursa, mogao ojačati identitet i gospodarstvo lokalne zajednice, stvoriti nova radna mjesta, poboljšati kvalitetu života lokalnih stanovnika i zadovoljstvo posjetitelja, unaprijediti imidž i privući investitore, potaknuti potrošnju i produljiti turističku sezonu. Analiza europskih primjera dobre prakse ukazat će na moguće modele

⁶⁷ Rizo, I., Thorsby, D. 2006. Cultural Heritage: Economic Analysis and Public Policy, Handbook of the Economics of Art and Culture, Elsevier, Amsterdam, str. 984.

⁶⁸ Ministarstvo kulture i medija, op.cit. <https://min-kulture.gov.hr/> (07.05.2024.)

održivog upravljanja i valorizacije ovih specifičnih kategorija baštine, koji bi istovremeno mogli unaprijediti proces urbane regeneracije i društvene revitalizacije. Budući da kultura, uključujući baštinu, predstavlja četvrti stup održivog razvoja, primijenile su koncept kulturne ekonomije, koji podrazumijeva održivi razvoj temeljen na strateškoj upotrebi lokalne kulture, lokalnih resursa i lokalne participativne demokracije. Istraživanje je pokazalo da održivi urbani razvoj treba biti temeljen na strateškoj upotrebi najvrjednijih gradskih resursa, koji se sastoje od jedinstvene kulturne, povijesne i prirodne baštine: najstarije povijesne gradske jezgre na istočnoj obali Jadrana i specifičnih kulturnih resursa poput Amfiteatra, rimskih spomenika, obližnjih Brijunskih otoka i nasljeđa bivše glavne mornaričke luke Austro-Ugarske s njezinim snažnim sustavom utvrda.⁶⁹

Urbani identitet moderne Pule bio je više od jednog stoljeća definiran vojnim funkcijama, a danas je svakako potrebno osmisliti nove i civilne namjene bivšim vojnim kompleksima, čime se ujedno može postići i redefinicija identiteta i imidža grada. Kulturne, simboličke i povijesne vrijednosti predstavljaju dijelove pojma kulturnog nasljedstva bez kojih ono ne može postojati. Memorijalna i simbolička vrijednost odražava i značenja kulturnih dobara, posebice onima koji uz njegovu pomoć utječu na stvaranje identiteta ili se s njim emotivno povezuju.⁷⁰

Povijesna i kulturna važnost adekvatne valorizacije utvrda na području Pule proizlaze iz činjenica da lokalni fortifikacijski sustav predstavlja jedinstvenu pojavu u širem mediteranskom kontekstu i predstavlja vrlo važno razdoblje za razvoj i urbanizaciju u Puli. Pritom, vrijednost lokalne baštine može se promatrati i kroz jedinstvenu strukturu koju je potrebno očuvati, zaštititi te omogućiti budućim generacijama njihovo jednako korištenje.⁷¹

⁶⁹ N. Urošević, K. Rakitovac, *Models of Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable tourism*, Sveučilište Juraj Dobrila, Pula. str. 1

⁷⁰ Dumbović Bilušić B. 2013. *Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima*, časopis *Kvartal*, 10: 6-11

⁷¹ Dumbović Bilušić, *op.cit.*, str. 6

5.2. Uvrštenje na UNESCO-ovu listu

Jednu od mogućnosti adekvatne valorizacije kulturne baštine Pule i Brijuna može predstavljati i uvrštenje na UNESCO-vu listu zaštićenih kulturnih dobara. Naime, antička baština Pule u dva navrata je nominirana za uvrštenje na UNESCO-vu listu, međutim nominacija je povučena te je trenutno aktualan prijedlog trećeg pokušaja nominacije i uvrštenja antičke baštine Pule s amfiteatrom. Kako bi isto bilo moguće potrebno je ispuniti propisane kriterije koji su prikazani u nastavku.

Proces uvrštenja na UNESCO-ovu Listu svjetske baštine je složen i zahtijeva pažljivo planiranje i pripremu. Evo ključnih koraka tog procesa:

1. Istraživanje i identifikacija. Prvi korak je identifikacija lokaliteta koji se želi nominirati. To uključuje: istraživanje kulturnih i prirodnih vrijednosti; utvrđivanje što čini lokalitet jedinstvenim i značajnim, uključujući povijesne, arhitektonske i prirodne aspekte te prikupljanje svih relevantnih podataka, uključujući povijesne, kulturne i znanstvene informacije.
2. Usklađivanje s UNESCO kriterijima: UNESCO postavlja određene kriterije koje lokalitet mora zadovoljiti kako bi bio uvršten, prije svega uvjet izvanredne univerzalne vrijednosti i zadovoljavanja jednog od 10 kriterija, a potrebno je dokazati i postojanje adekvatnog sustava zaštite i upravljanja lokalitetom.
3. Izrada nominacijske dokumentacije: nakon što su svi podaci prikupljeni, slijedi izrada nominacijske dokumentacije koja uključuje detaljan opis lokacije, informacije o povijesti, značaju i stanju očuvanosti.
4. Održivi turizam: razvoj strategija za održivi turizam koji ne samo da promovira kulturnu baštinu, već i doprinosi njenom očuvanju. To može uključivati stvaranje novih turističkih proizvoda koji su usmjereni na kulturne i prirodne resurse, kao što su ekoturizam i kulturni turizam.
5. Prijava i evaluacija: kada je dokumentacija spremna, prijava se podnosi UNESCO-u. Država članica šalje nominacijsku dokumentaciju Svjetskom centru

za baštinu. Stručnjaci iz UNESCO-a pregledavaju prijavu i mogu provesti inspekciju na terenu ⁷²

Iako je površinom jedna od najmanjih svjetskih zemalja, Republika Hrvatska obiluje prirodnim i kulturnim bogatstvima. Velik broj elemenata koji proizlaze iz hrvatske baštine pod izravnom je zaštitom UNESCO-a te pripada i popisu svjetske materijalne i nematerijalne kulturne baštine.⁷³

Također, vrlo je važno istaknuti i kako je Republika Hrvatska do sada na popis nematerijalne kulturne baštine upisala 13 nematerijalnih kulturnih dobara i to kroz takozvanu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva, a upisana se dobra klasificiraju u četiri osnovne skupine: tradicijska pjesma i plestradicijski obrttradicijska igratradicijski liturgijski ili pučki običaj.⁷⁴

Na UNESCO–ovoj Reprezentativnoj listi nematerijalne baštine čovječanstva iz Republike Hrvatske nalaze se:

1. Bećarac (Tradicijaska glazba istočne Hrvatske)
2. Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske (Umijeće izrade licitara, svijeća i medice)
3. Kraljice ili ljelje (Godišnji proljetni ophod u Gorjanima kraj Đakova)
4. Zvončari Kastavštine (Bučni i šareni istjerivači zlih sila)
5. Ojkanje (Potresanje glasom na starinski način)
6. Čipkarstvo u Hrvatskoj (Umjetnost koja povezuje Hvar, Pag i Lepoglavu)

⁷² Ministarstvo Kulture i govora, <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/dogadjanja/2007-2015/na-unesco-voj-listi-svjetske-bastine-cak-sedam-hrvatskih-lokaliteta/4319> (07.05.2024.)

⁷³ Carek, R. 2004. Nematerijalna kulturna baština: UNESCO i njegova uloga. *Informatica museologica*, 35(3-4), str. 69-71.

⁷⁴ Kostović – Vranješ, V. 2015. Baština – polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, *Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu* 63, str. 426 - 448

7. Umijeće izrade drvenih tradicijskih igračaka s područja Hrvatskoga zagorja (Predmeti otrgnuti iz zagrljaja zaborava)
8. Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja (Glazbene specifičnosti sjevernoga Jadrana)
9. Fešta svetoga Vlaha (Tradicijska štovanja dubrovačkog zaštitnika)
10. Za križen (Hrvatske procesije u Velikom tjednu)
11. Nijemo kolo Dalmatinske zagore (Ples bez glazbene pratnje)
12. Sinjska alka (Stoljetno viteško natjecanje u Cetinskoj krajini)
13. Klapsko pjevanje (Tradicijski glazbeni fenomen urbane Dalmacije).⁷⁵

⁷⁵ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, (2024) Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama, Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/izdavacka-djelatnost/hrvatska-nematerijalna-kulturna-bastina-na-unesco-ovim-listama-19524/19524> (07.05.2024.)

Slika 16. Nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske)

Također, na UNESCO-ovom Popisu svjetske baštine nalaze se i sljedeća nepokretna kulturna dobra s područja Republike Hrvatske i to kako slijedi:

1. Povijesni kompleks Splita i Dioklecijanova palača (uvršteno 1979. godine);
2. Stari Grad Dubrovnik (uvršteno 1979. godine);

3. Nacionalni park Plitvička jezera (uvršteno 1979. godine);
4. Kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču (uvršteno 1997. godine);
5. Povijesna jezgra Trogira (uvršteno 1997. godine);
6. Katedrala sv. Jakova u Šibeniku (uvršteno 2000. godine);
7. Starogradsko polje na Hvaru (uvršteno 2008. godine);
8. Stećci (uvršteno 2016. godine);
9. Obrambeni sustav Republike Venecije iz 16. i 17. stoljeća u Zadru i Šibeniku (uvršteno 2017. godine);
10. Iskonske bukove šume u velikom broju europskih regija (uvršteno 2017. godine);⁷⁶

5.3. Dobivanje Oznake europske baštine

Još jednu mogućnost adekvatne valorizacije kulturne baštine Pule i Brijuna pruža dobivanje Oznake europske baštine. Područje Pule i Brijuna, kako je i ranije u radu istaknuto, obiluje kulturnim dobrima i lokacijama koje su relevantne ne samo za povijest Republike Hrvatske, već se na istom području isprepliću brojne kulture, običaji, načini i svrha gradnje te funkcije koje je prostor dobivao zahvaljujući ljudima, procesima i mogućnostima koje su postojale, tako da lokalna kulturna baština ima i važnu europsku i međunarodnu dimenziju.

Oznaka europske baštine (European Heritage Label) je strategija Europske komisije, provedena u sklopu programa Kreativna Europa. Europska komisija dodjeljuje ovu oznaku lokalitetima unutar Europske unije koji ima snažnu simboličku europsku

⁷⁶ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2024. Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244> (07.05.2024.)

vrijednost, isticanjem povijesti Europe, izgradnjom Europske unije, europskih vrijednosti i ljudska prava koja su temelj europskih integracija. Cilj ove oznake je jačanje osjećaja pripadnosti građana Europskoj uniji, temeljenog na zajedničkim vrijednostima, povijesti i kulturnoj baštini, uz poštivanje nacionalne i regionalne raznolikosti te poticanje međusobnog razumijevanja i međukulturnog dijaloga. Od 2013. godine, proces odabira lokaliteta odvija se svake dvije godine, a uključuje transnacionalne, nacionalne i tematske lokacije. Na nacionalnoj razini, svaka država članica predlaže dva lokaliteta po ciklusu prijava, koje dostavlja nacionalni koordinador. Na europskoj razini, neovisni odbor stručnjaka predlaže lokalitete Europskoj komisiji, pri čemu se po državi članici može izabrati najviše jedan lokalitet za dodjelu Oznake. Ključni kriteriji za dodjelu su simbolička europska vrijednost lokaliteta, kvaliteta projekta za promicanje europske dimenzije te kvaliteta predloženog plana rada.⁷⁷

Neki elementi kulturne baštine Pule i Brijuna, primjerice područje Nacionalnog parka Brijuni kao i austrougarske fortifikacije na području grada Pule mogli bi se valorizirati kroz nominaciju za Oznaku europske baštine. S obzirom da se ista dodjeljuje lokalitetima koji se nalaze na području Europske unije te lokalitetima kojima se ističe zajednička europska povijest, na taj način mogli bi se istaknuti elementi zajedničke europske povijesti i baštine Pule i Brijuna.

Činjenica da su turistički posjetitelji u Republici Hrvatskoj uglavnom s europskog područja dodatni je poticaj za identifikaciju lokaliteta koji predstavljaju europsko nasljeđe, a njihova zaštita pri međunarodnim i regionalnim institucijama, ali i na nacionalnoj razini od ključne je važnosti za njihovo prepoznavanje u svijetu.

⁷⁷ Oznaka europske baštine, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/medjunarodni-projekti/oznaka-europske-bastine-20361/20361> (07.09.2024.)

5.4. Kulturne rute vijeća Europe

Kulturna baština Pule i Brijuna mogla bi se valorizirati i kroz međunarodno umrežavanje sa srodnim lokalitetima u sklopu programa Kulturne rute Vijeća Europe. Kroz Republiku Hrvatsku prolazi čak 21 ruta Vijeća Europe, no Pulu i Brijune dotiče tek nekoliko europskih ruta, poput Rute rimskih careva.

Vijeće Europe pokrenulo je program Kulturne rute Vijeća Europe 1987. godine s ciljem povezivanja ljudi i mjesta u zajednički kulturni prostor, boljeg razumijevanja europskog kulturnog identiteta te otkrivanja i predstavljanja zajedničke bogate i raznolike kulturne baštine. Kulturne rute obuhvaćaju raznolike teme, uključujući arhitekturu, arheologiju, krajolike, religijske utjecaje, gastronomiju, nematerijalnu baštinu, znamenite osobe iz područja europske umjetnosti, te književnosti i glazbe. Kulturne rute slijede temeljna načela Vijeća Europe, uključujući ljudska prava, demokraciju, kulturnu raznolikost i interkulturni dijalog. Svaka ruta predstavlja zajedničke europske vrijednosti koje povezuju najmanje tri države. Kao rezultat znanstvenog istraživanja multidisciplinarnih stručnih timova, ove rute kroz prikaz europske povijesti, baštine i identiteta pridonose boljoj interpretaciji raznolikosti suvremene Europe. Kulturne rute su definirane kao “projekti suradnje područja kulturnog naslijeđa edukativnog karaktera i turizma koje su od velike važnosti i značaja za razumijevanje i poštivanje zajedničkih europskih vrijednosti”, te do danas je certificirano 45 kulturnih ruta Vijeća Europe od kojih 14 ih prolazi Republikom Hrvatskom.⁷⁸

Jedna od najrazvijenijih europskih kulturnih ruta je Ruta maslinova drveta, koja obuhvaća itinerare međukulturnog dijaloga i druge aktivnosti usmjerene na Mediteran, s naglaskom na motiv masline. Ovaj inovativni koncept predstavlja alternativan pristup održivom razvoju za regije u kojima se uzgaja maslina. Ruta započinje u Grčkoj i povezuje zemlje širom svijeta, prenoseći poruke maslinova drveta i otvarajući nove puteve za komunikaciju i suradnju. Ciljevi rute su: vrednovanje, očuvanje, evidentiranje te poboljšanje naslijeđa maslinova drveta, te unapređenje međunarodne promocije kulture

⁷⁸ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske Uprava za zaštitu kulturne baštine, Kulturne rute vijeća Europe, 2021. str, 5.

masline u korist lokalnih gospodarstava, kroz stvaranje sinergije između baštine, turizma i održivog razvoja. Aktivnosti koje se provode su istraživanje i dokumentiranje kulture maslinovih drveta, otkrivanje rute Mediterana i kulture maslina, rađanje seminara i informativnih kampanja, otkrivanje tradicija, te otkivanje mediteranskih proizvoda i gastronomija. Kulturna ruta maslinova drveta nagrađena je brojnim međunarodnim priznanjima. Izvršno vijeće UNESCO-a proglasilo ju je „Međunarodnom kulturnom rutom međukulturnog dijaloga i održivog razvoja“ na 166. zasjedanju 2003. godine, dok ju je Vijeće Europe 2005. godine priznalo kao „Europsku kulturnu rutu“.⁷⁹

Potrebno je istaknuti i Rutu rimskih careva koja se proteže teritorijem pet zemalja, uključujući Republiku Hrvatsku, a njezin osnovni cilj je promicanje arheološkog turizma na prostoru kojeg obuhvaća, koji na europskom tlu ima izrazito visok potencijal. Dužina rute je 3500 kilometara i uključuje 20 lokaliteta u 4 države, a povezuje živote i djelovanje 17 rimskih careva. U Hrvatskoj, između ostalih lokaliteta ruta obuhvaća Pulu i Brijune. Ruta povezuje arheološka nalazišta i njihove jedinstvene spomenike s djelovanjem rimskih careva te ujedno pokazuje kako se antička rimska kultura proširila preko granica Carstva.⁸⁰

Još jedna zanimljiva ruta je Ruta povijesnih termalnih gradova. Termalizam, odnosno terapijsko korištenje termalnih izvora, dio je europske tradicije prisutne od antike do danas. Mnogi europski gradovi s toplicama bili su poznati još u doba Rimljana, a neki od njih i danas čuvaju impresivne ruševine kupališta i pratećih objekata. Najpoznatiji termalni gradovi dosegli su vrhunac popularnosti u 18. i 19. stoljeću, kada su razvijeni brojni medicinski i zdravstveni tretmani, a uvođenje željeznice dodatno je olakšalo putovanja do tih odredišta. Hrvatski grad Daruvar ima dvijetisućljetnu tradiciju korištenja termalnih voda s temperaturom od 46 stupnjeva. Ove vode poznate su po svojim ljekovitim svojstvima, osobito u liječenju ženske neplodnosti i reumatskih bolesti, kao i u rehabilitaciji nakon bolesti ili sportskih ozljeda. Termalne kupke i povijesne vile smještene su u predivno uređenom parku, pružajući idealno okruženje za zdrav boravak.

⁷⁹ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske Uprava za zaštitu kulturne baštine, Kulturne rute vijeća Europe, 2021. str. 11.

⁸⁰ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske Uprava za zaštitu kulturne baštine, Kulturne rute vijeća Europe, 2021. str. 10.

Termalni gradovi tradicionalno su bila mjesta gdje su se ljudi iz različitih društvenih slojeva mogli družiti, razmjenjivati ideje i pridržavati se „pravila” koja su jamčila civilizirano ponašanje. Zbog toga su toplice igrale ključnu ulogu u poticanju mira, suradnje i kreativnosti, zaštiti kulturne i prirodne baštine te promicanju održivog razvoja – uloga koju su zadržale kroz europsku povijest i do danas. Razvoj luksuznih hotela i bogata ponuda rekreacije, od prvih kockarnica do kazališta s mjuziklima, zajedno s natkrivenim šetalištima i uređenim vrtovima za razonodu otmjenih turista, osigurali su trajni uspjeh europskih kupališnih gradova.⁸¹

Jasno je da se Pula i Brijuni mogu uključiti u relevantne programe, kroz koje europske institucije, uključujući i Vijeće Europe prezentira, štite i valoriziraju europsku kulturnu i povijesnu baštinu. Sudjelovanje u tim programima omogućava njihovu prezentaciju te daljnju edukaciju i valorizaciju tog područja.

5.5. Diskusija i potvrđivanje postavljenih hipoteza

Adekvatnija valorizacija kulturne baštine Brijuna može se postići poduzimanjem niza konkretnih koraka, uključujući uključivanje u svjetske baštinske programe kao što su UNESCO-va lista kulturne baštine, dobivanje Oznake europske kulturne baštine te umrežavanjem u Kulturne rute Vijeća Europe. Ovim koracima bi se prepoznala njihova univerzalna vrijednost te omogućilo njihovo povezivanje s međunarodnim inicijativama s ciljem promicanja i očuvanja kulturnog nasljeđa.

Provedeno istraživanje pokazalo je da bi se Pula i Brijuni trebali adekvatno valorizirati kao lokaliteti od izuzetne važnosti za europsku povijest, kulturu i identitet čime su potvrđene polazne hipoteze rada. Antička baština Pule, kao i višeslojna povijest Brijuna koja obuhvaća razdoblja od rimske vladavine do Habsburške Monarhije i Titove Jugoslavije, može se prezentirati u kontekstu zajedničkog europskog nasljeđa.

Valorizacija kulturne baštine ne može biti uspješna bez aktivnog sudjelovanja lokalne zajednice i ključnih dionika. Organizacija edukativnih programa, radionica i predavanja

⁸¹ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske Uprava za zaštitu kulturne baštine, Kulturne rute vijeća Europe, 2021. str. 21.

o važnosti očuvanja i promicanja kulturne baštine Pule i Brijuna može potaknuti osjećaj ponosa i odgovornosti među lokalnim stanovništvom.

Suradnja s relevantnim međunarodnim institucijama poput ICOMOS-a i ICCROM-a, kao i s drugim lokalitetima iz srodnog kulturnog i prirodnog okruženja može doprinijeti boljoj zaštiti i održivom razvoju baštine.

Organizacija međunarodnih skupova o zaštiti i valorizaciji kulturne baštine pomogla bi privlačenju stručnjaka i istraživača, a doprinijeti i boljem razumijevanju i promociji Pule i Brijuna.

Pula i Brijuni već su dio europskih kulturnih ruta, no potrebno je ojačati njihovu ulogu kroz organizaciju projekata, manifestacija, festivala i edukativnih programa koji promoviraju zajedničko europsko nasljeđe.

6. ZAKLJUČAK

Ljudska povijest i povijesno nasljeđe ključni su u očuvanju identiteta čovječanstva. Pritom, vrlo važnu priču, kronološke događaje i važne trenutke moguće je obilježiti kroz postojanje kulturne baštine. Iako se smatra jednom od najmanjih zemalja na svijetu, Republika Hrvatska vrlo je bogata kulturno-povijesnim nasljeđem, kojega je značajan dio upisan i na liste materijalne i nematerijalne kulturne baštine pri UNESCO-u.

Vrlo značajno područje, kada se govori o kulturnoj baštini, su grad Pula i Brijunsko otočje koji svjedoče o burnoj povijesti Europe i Mediterana od prapovijesti do danas. Ključna razdoblja u kojima su oba područja doživjela procvat su antičko rimsko razdoblje i austrougarska vladavina, kada je došlo do napretka u prostoru, kulturi i zajednicama te su stvorene smjernice za daljnji razvoj područja.

Trenutno se vrijedne očuvane građevine, kultura i običaji ne valoriziraju adekvatno, smanjena su ulaganja u održivi razvoj kulturne baštine, no to ne znači da ona propada. Provode se određena sanacijska ulaganja, a jedan dio kulturne baštine stavljen je u turističku funkciju, te tako gradi vlastitu ekonomsku vrijednost. U radu su predstavljeni mogući modeli očuvanja i održive valorizacija kulturne baštine Pule i Brijuna, nominacijom za Oznaku europske baštine, odnosno umrežavanjem u Kulturne rute Vijeća Europe te zaštitom njezinih dijelova u okvirima međunarodne organizacije UNESCO. Na taj način utječe se ne samo na očuvanje kulturne baštine već i na njezinu promociju na europskom i svjetskom području te edukaciju svih generacija o jedinstvenoj povijesti ovog prostora.

POPIS LITERATURE

1. Ballester, J. M. 2002. European cultural heritage – Intergovernmental co-operation: collected texts, Council of Europe Publishing, Strasbourg
2. Badnjak, I., Ban, B. 2021. Parkovi Hrvatske/Parks of Croatia, Hanza Media, Sveta Nedjelja
3. Begović, V., Schrunk, I. 2006., Brijuni – prošlost, graditeljstvo, kulturna baština, Zagreb
4. Begović, Dvoržak, V. 1998., Raskoš rimskih ladanjskih vila – terme rezidencijalnog kompleksa na Brijunima, Zagreb
5. Bertoša, M. 2005. Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti: tri tisuće godina povijesti Pule, C.A.S.H. Pula
6. Carek, R. 2004. Nematerijalna kulturna baština: UNESCO i njegova uloga. *Informatica museologica*, 35(3-4): 69-71.
7. Cetinski, V., Šugar, V., Perić, M. 2012. Menadžment institucija i destinacija kulture, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija
8. Dumbović Bilušić B. 2013. Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima, časopis *Kvartal*, 10: 6-11
9. Gredičak, T. 2011. Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – Turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja. Međunarodni znanstveno-stručni skup „Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova“
10. Gredičak, T. 2009. Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske. *Ekonomski pregled*, 60(3-4):196-218.
11. Jukić, T. 2015. Upoznavanje baštine kroz akcijsko istraživanje u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*. 63: 411-425

12. Karamehmedović, P. D. 2017. Uloga europske inicijative INTERREG III. u valorizaciji kulturne baštine u Republici Hrvatskoj FDZMB: Putokazi, 5(1): 125-142.
13. Kostović – Vranješ, V. 2015. Baština – polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu 63 426 - 448
14. Krizmanić, A., 2009. Pulska kruna, Pomorska tvrđava Pula. Fortifikacijska arhitektura austrijskog razdoblja, I. dio, Čakavski sabor, Pula.
15. Krizmanić, A. 2008. Pulska kruna II, Čakavski sabor, Pula
16. Krizmanić, A. 2005. Tri tisućljeća mita i stvarnosti, CASH d.o.o., Pula
17. Matijašić, R., Buršić – Matijašić, K. 1996. Antička Pula s okolicom, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, Pula.

INTERNETSKI IZVORI

1. Ministarstvo turizma i sporta Republike Hrvatske, 2024. Dostupno na: <https://mint.gov.hr/istaknute-teme-turizam/strategija-razvoja-odrzivog-turizma-do-2030-godine/11411> (07.05.2024.)
2. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Kulturna baština, Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (07.05.2024.)
3. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, (2024) Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama, Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/izdavacka-djelatnost/hrvatska-nematerijalna-kulturna-bastina-na-unesco-ovim-listama-19524/19524> (07.05.2024.)

4. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2024. Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine, Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244> (07.05.2024.)
5. N. Urošević, K. Rakitovac, istraživački rad, "Models of Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable tourism" Modeli valorizacije u održivom turizmu" <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6984-26-3/128.pdf>
6. Nacionalni park Brijuni, 2024. Istraži Brijune, Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr> (05.06.2024.)
7. Perović, B. 2010. Austrougarske vile i kuće u Puli –vraćanje memorije gradu, Histria, godišnjak Istarskog povijesnog društva, 1(1): 1-78
8. Radošević, M. 2006. Iz povijesti Pulske luke, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Pula.
9. Rizo, I., Thorsby, D. 2006. Cultural Heritage: Economic Analysis and Public Policy, Handbook of the Economics of Art and Culture, Elsevier, Amsterdam
10. Ritoša, D. 2003. Otok golferskih snova, Brijuni, biseri Jadrana, edicija za kulturu putovanja 1(3): 42.-47.
11. Travirka, A. 2002. Pula – povijest, kultura, umjetnička baština, Forum, Zadar.
12. Thorsby, D. 2001. Economics and Culture, Cambridge University Press, Cambridge.
13. UNESCO 2024. Conventions, Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/standard-setting/conventions> (07.05.2024.)
14. UNESCO 1972. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (07.05.2024.)
15. UNESCO 2003. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Dostupno na: <https://ich.unesco.org/en/convention> (07.05.2024.)

16. Urošević, N. 2019., Brijuni kao destinacija kulturnog, zdravstvenog i ekoturizma – kako graditi održivu budućnost na lokalnoj turističkoj tradiciji, Pula
17. Vlada Republike Hrvatske 2003. Strategija razvoja kulturnog turizma; Od turizma i kulture do kulturnog turizma, Institut za turizam, Zagreb.
18. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, Narodne Novine 114/22

POPIS SLIKA

Slika 1. Klasifikacija kulturne baštine (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). Dostupno na: https://gov.hr/en/stranice-6/4 (07.05.2024.))	2
Slika 2. Rimski amfiteatar u Puli (Pula Info, (2024) Dostupno na: https://www.pulainfo.hr/where/arena-amphitheater/ (07.05.2024.))	17
Slika 3. Forum u Puli (Istra.hr (2024) Dostupno na: https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/dozivite/highlights/augustov-hram-i-forum (07.05.2024.))	18
Slika 4. Slavoluk Sergijevaca (Istra Culture (2024) Dostupno na: https://www.istria-culture.com/slavoluk-sergijevaca-i104 (07.05.2024.))	19
Slika 5. Dvojna vrata (Istra Culture (2024) Dostupno na: https://www.istria-culture.com/dvojna-vrata-i158 (07.05.2024.))	20
Slika 6. Bazilika svete Marije Formose (Istra.hr (2024) Dostupno na: https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/ranokrscanski-spomenici/sv-marija-formoza (07.05.2024.))	21
Slika 7. Pula u funkciji ratne luke (Tatić, D., (2014) Ratna luka Pula – život u sklopu ratnih priprema 1914. – 1918. godine, Večernji list: Vojna povijest)	22
Slika 8. Casa Trap (Waymark (2024) Casa Von Trapp, Dostupno na: https://www.waymarking.com/waymarks/WMMCQX_Casa_Villa_Trapp_The_Von_Trapp_family_home_in_Pula_Croatia (04.05.2024.))	24
Slika 9. Dom hrvatskih branitelja (Istrapedia (2018) Dostupno na: https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1595/dom-hrvatskih-branitelja-u-puli-dom-oruzanih-snaga (05.06.2024.))	26
Slika 10. Brijuni (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: https://www.np-brijuni.hr/en/brijuni/general-information/brijuni-in-figures (07.05.2024.))	28
Slika 11. Villa Rustica (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: https://www.np-brijuni.hr/en/brijuni/cultural-and-historical-heritage/archaeological-sites (07.05.2024.))	32

Slika 12. Crkva sv. Germana (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina (05.06.2024.))	34
Slika 13. Donžon (Nacionalni park Brijuni (2024) Dostupno na: https://www.np-brijuni.hr/hr/brijuni/kulturno-povijesna-bastina/graditeljska-bastina (05.06.2024.)) ..	35
Slika 14. Nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske)	44

SAŽETAK

Kulturna baština oličenje je pojedinog područja. Kroz njezino postojanje moguće je upoznati pojedini prostor, saznati sve o povijesti, tradiciji kako prirode i okruženja, tako i stanovnika. Zbog neizmjerne važnosti koju kulturna baština ima za svjetsku populaciju, pri međunarodnoj organizaciji UNESCO doneseno je nekoliko konvencija o zaštiti svih oblika kulturne i prirodne baštine, kako bi i buduće generacije mogle upoznavati i na jednak način uživati u njima. Područje Pule i Brijuna jedno je od najbogatijih nalazišta kulturnih dobara na području Republike Hrvatske, koja datiraju od prapovijesti do danas. Upravo ta činjenica utječe na iznimne brojke turističke posjećenosti, ali i piše značajne priče o životu, tradiciji i ljudima tog područja. Predmet istraživanja ovog rada je bogatstvo kulturne baštine i povijest njezina nastanka na području Pule i Brijuna, kao i modeli i načini njezine valorizacije u kontekstu kulturnog turizma. Cilj rada je predstaviti kulturnu baštinu Pule i Brijuna sa stajališta turističke valorizacije, prikazati njezin razvoja kroz povijest i održivo korištenje u budućnosti. Rad je izrađen korištenjem metode analize uz pomoć koje je prikupljena raspoloživa relevantna literatura objavljena na znanstvenim portalima i dostupna u knjižnicama. Potom, korištene su i sljedeće metode: sinteza, kompilacija, klasifikacija, indukcija i dedukcija. Rezultati istraživanja ukazali su na moguće modele valorizacije kulturne baštine Pule i Brijuna: upis na listu Svjetske baštine, kandidiranje za Oznaku europske baštine i umrežavanje kroz kulturne rute Vijeća Europe.

Cultural heritage embodies the identity of a specific region, offering insights into its history, traditions, natural environment, and people. Its significance to humanity has led UNESCO to adopt several conventions aimed at protecting cultural and natural heritage, ensuring that future generations can appreciate and learn from these treasures. The region of Pula and the Brijuni Islands is one of Croatia's richest areas in cultural assets, spanning from prehistoric times to the present. This wealth of heritage not only attracts significant tourist numbers but also tells the story of the area's life, traditions, and inhabitants. This research focuses on the cultural heritage and historical development of Pula and Brijuni, exploring how it has been valued and promoted within the context of cultural tourism.

The paper aims to present the cultural heritage of Pula and Brijuni from the perspective of tourism valorization, tracing its historical development and advocating for its sustainable future use. The research was conducted using an analytical method to gather relevant literature from scientific sources and libraries, followed by the use of synthesis, compilation, classification, induction, and deduction methods. The findings highlight potential models for valorizing the cultural heritage of Pula and Brijuni, such as inclusion in the UNESCO World Heritage List, application for the European Heritage Label, and integration into the cultural routes of the Council of Europe.